Financiële begroting en paragrafen

Een verzameling goede voorbeelden

provincie ZUID HOLLAND

Colofon
Dit is een uitgave van
de provincie Zuid-Holland.
Juni 2020.
www.zuid-holland.nl/

Financieel Toezicht

200403338

Inhoud

Inleiding 3
Leeswijzer 3
Algemeen beeld 4
Financiële begroting 5
Algemeen 5
Interessante onderdelen 5
Goede voorbeelden van gemeenten 6
Goede voorbeelden per onderdeel 6
Algemeen beeld 10
Paragraaf lokale heffingen 11
Algemeen 11
Goede voorbeelden van gemeenten 11
Goede voorbeelden per onderwerp 12
Algemeen beeld 12
Paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing 14
Algemeen 14
Interessante onderdelen 14
Goede voorbeelden van gemeenten 14
Goede voorbeelden per onderwerp 14
Algemeen beeld 17
Paragraaf onderhoud kapitaalgoederen 19
Algemeen 19
Interessante onderdelen 19
Goede voorbeelden van gemeenten 20
Goede voorbeelden per onderwerp 21
Algemeen beeld 23
Paragraaf financiering 24
Algemeen 24
Goede voorbeelden van gemeenten 24
Goede voorbeelden per onderwerp 24
Algemeen beeld 26
Paragraaf bedrijfsvoering 27
Algemeen 27
Interessante onderdelen 27

Goede voorbeelden van gemeenten 27
Algemeen beeld 29
Paragraaf verbonden partijen 31
Algemeen 31
Goede voorbeelden van gemeenten 31
Goede voorbeelden per onderwerp 31
Algemeen beeld 33
Paragraaf grondbeleid 34
Algemeen 34
Goede voorbeelden van gemeenten 34
Goede voorbeelden per onderwerp 36
Algemeen beeld 37
Digitale begrotingen 38
Bijlage 39
BBV-regelgeving 39

Inleiding

Op 21 april 2020 hadden we graag met jullie een focus op financiën gehouden met het thema 'Goede voorbeelden uitgelicht'. Deze sessie wilden we organiseren van en voor gemeenten over goede voorbeelden van onderdelen van de begroting en/of jaarrekening. In eerdere bijeenkomsten en in diverse enquêtes is door gemeenten aangegeven dat de behoefte aan goede voorbeelden van andere gemeenten groot is.
Door de maatregelen met betrekking tot het coronavirus hebben we deze sessie helaas moeten annuleren. Er waren veel aanmeldingen voor de focus op financiën en daarom hebben we besloten een themacirculaire uit te geven, zodat alsnog gebruik kan worden gemaakt van de goede voorbeelden van andere gemeenten.

Het is over het algemeen bekend waar een begroting en daarmee de paragrafen volgens het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten ((BBV)-technisch) aan moet voldoen. Maar wat maakt een begroting kwalitatief een goede begroting? Wanneer is een paragraaf volledig? En staat er voldoende in (voor een gemeenteraadslid en/of inwoner) voor een goed inzicht in de financiële positie van zijn of haar gemeente?

We hebben alle financiële begrotingen en paragrafen geanalyseerd van het begrotingsjaar 2020 van de Zuid-Hollandse gemeenten en hebben goede voorbeelden per onderdeel in kaart gebracht. Er is uiteraard geen perfecte paragraaf van een gemeente en dat is op zich logisch, want elke gemeente heeft zijn eigen accenten en specifieke omstandigheden. De voorbeelden in deze themacirculaire zijn bedoeld om inspiratie op te doen, hoe het anders en wellicht nog beter kan.
Van de 52 begrotingen 2020 van de gemeenten in Zuid-Holland zijn de meest naar voren springende voorbeelden opgenomen. Er zijn vast meerdere goede voorbeelden, maar het wordt een te grote circulaire om deze goede voorbeelden allemaal op te nemen. Schroom niet om contact op te nemen met een medewerker van financieel toezicht als je van mening bent dat er een goed voorbeeld nog ontbreekt om te delen. Dit document is een aanzet ertoe om dit juist in gang te zetten. We eindigen de themacirculaire met het onderzoek naar de digitale begrotingen op de websites van de gemeenten. Er is gekeken of deze makkelijk vindbaar is op de website van de gemeenten en welke digitale begroting duidelijk, overzichtelijk is en heldere financiële informatie bevat voor inwoners.

Zoals hiervoor al aangegeven, geeft deze themacirculaire ook een mooie aanleiding om elkaar als gemeente op te zoeken. De toezichthouder helpt je daar graag bij. Wij zijn bereid, indien gewenst, een connectie te leggen met de betreffende gemeente. Wij hopen van harte dat de themacirculaire zal bijdragen aan een nog beter kwaliteitsproduct voor inwoners, raad en collega's zoals het motto van ons college is ('elke dag beter').
Veel leesplezier!

Leeswijzer

In de themacirculaire komen de financiële begroting en de verplichte paragrafen aan bod. We hebben hiervoor de begroting 2020 van de Zuid-Hollandse gemeenten onderzocht. Per onderdeel geven we aan wat de interessante aspecten zijn die de raad een goed inzicht geven. De nadruk ligt hier echter minder op de BBV-regelgeving en meer op voorbeelden die erg informatief of overzichtelijk zijn vormgegeven. In de bijlage hebben we ter informatie de BBV-regelgeving opgenomen.
Goede voorbeelden van gemeenten zijn de drie gemeenten die in onze ogen 'overall' een informatieve paragraaf hebben opgesteld. Vervolgens wordt in het onderdeel "Goede voorbeelden per onderwerp" ingegaan op interessante dingen die wij in de begrotingen zijn tegengekomen, en welke gemeenten daar een goed voorbeeld van hebben.

Per onderdeel wordt geëindigd met een algemeen beeld van de paragrafen zoals die in Zuid-Holland zijn opgesteld met wat aanbevelingen. Hierin kan uiteraard wat overlap plaatsvinden met de goede voorbeelden per onderwerp.

Algemeen beeld

De kwaliteit van de onderdelen van de begroting wordt naast het al dan niet opnemen van specifieke punten in grote mate bepaald door de kwaliteit van de tekst. Onnodig veel tekst, standaardstukken die ieder jaar gekopieerd worden en dubbele informatie zijn minder goed leesbaar. Gemeenten die een duidelijke structuur hanteren, de lezer meenemen, helder en bondig schrijven en gebruik maken van tabellen en grafieken zorgen ervoor dat de leesbaarheid van de begroting wordt vergroot.
Een korte inleiding werkt verhelderend. De lezer wordt hierin meegenomen en ziet in één oogopslag wat er in de paragraaf is vermeld. Let hierbij op een goede en logische opbouw. Hierin kan bijvoorbeeld worden vermeld wat de inhoud is van de paragraaf is en hoe de opbouw tot stand is gekomen.
Daarnaast wordt de relevantie van de onderdelen vergroot en de informatie in context geplaatst wanneer de belangrijkste conclusies en ontwikkelingen terugkomen in de inleiding/samenvatting van de begroting.

Financiële begroting

Algemeen

De financiële begroting omvat de financiële informatie die volgens het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) in de begroting moet worden opgenomen. De manier waarop de informatie is weergegeven is bepalend voor het inzicht wat ermee wordt gegeven. In dit onderdeel wordt op de diverse onderdelen van de financiële begroting ingegaan.

Interessante onderdelen

De VNG heeft op haar website een toelichting gegeven op de verschillende artikelen maar ook over de rol van de gemeenteraad en wat dit betekent voor de financiële begroting. Met dit in het achterhoofd dient dan ook naar dit onderdeel gekeken te worden. Om de financiële begroting overzichtelijk te houden voor de niet financieel specialisten in de raad dient een balans gevonden te worden tussen de leesbaarheid en de informatiewaarde die wordt opgenomen. Om toch alle verplichte of benodigde informatie een plek te geven, kan de keuze worden gemaakt om meer gedetailleerde overzichten in de bijlagen op te nemen.

Overzicht van baten en lasten en de toelichting hierop
Om informatie uit de tabellen te kunnen halen is met name ook de duiding van belang. Dit houdt in een tekstuele uitleg met welke conclusie uit de begroting is te trekken maar ook een overzicht op welke gronden de begroting is gebaseerd en een analyse van de verschillen.
Informatiewaarde en helderheid van deze overzichten is daarbij belangrijk. Je kan hierbij denken aan tabellen waarbij de baten en lasten apart worden gepresenteerd en niet alleen gesaldeerd, of een overzicht van reserves waarin ook de reservemutaties zijn opgenomen en niet alleen de standen per 31/12 zijn vermeld.

In de begroting en jaarrekening moet conform het BBV het overzicht van incidentele baten en lasten worden opgenomen. De leesbaarheid van dit overzicht wordt vergroot als lasten en baten en reservemutaties duidelijk gescheiden zijn weergegeven. Naast het toelichten van de belangrijkste posten in dit overzicht kunnen deze ook los onder de tabel worden geduid. Belangrijk is dat duidelijk wordt waarom de lasten of baten als incidenteel zijn bestempeld.

Uiteenzetting financiële positie
De financiële uitwerking van nieuw beleid geeft de raad een duidelijk overzicht van de financiële doorwerking van de besluiten.
De informatiewaarde van de geprognosticeerde balans wordt vergroot door hier een tekstuele toelichting op te geven waarin de ontwikkeling wordt geduid. Hieraan kan een helder overzicht worden toegevoegd waarin staat op welke gronden de balans is gebaseerd. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het wel of niet opnemen van informatie over de verkoop van de Eneco-aandelen en de afschrijvingstermijnen.
Voor de berekening van het EMU-saldo zijn diverse voorbeeldtabellen beschikbaar. Ook hier dient een korte conclusie aan toegevoegd te worden.

Toelichting uiteenzetting financiële positie
Let op dat het toelichten van een onderdeel niet leidt tot een verzameling van standaard teksten. Met een toelichting wordt bedoeld welke conclusies er uit de cijfers zijn te trekken en welke ontwikkelingen hierop van invloed zijn. De informatiewaarde voor de raadsleden wordt hierdoor enorm vergroot.

Specifieke aandachtspunten
Voor het onderdeel jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van vergelijkbaar volume kan voor het overzicht een tabel worden opgenomen met een

kwantificering van de posten. Als deze nog een nadere toelichting vraagt kan dit eraan worden gevoegd.

Het investeringsoverzicht dient per investering aan te geven of deze van economisch nut zijn of investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut betreffen. De informatiewaarde hiervan wordt vergroot door de totalen van deze verschillende investeringen in het overzicht te betrekken en de geraamde uitgaven per jaar van de meerjarenraming en deze te voorzien van een tekstuele duiding. Maak daarbij ook duidelijk voor welke investeringen al wel of nog geen krediet is afgegeven. Ook zal het opnemen van het verloop van de kapitaallasten in de meerjarenraming een beter inzicht geven voor de raad.

Aangezien er reeds een paragraaf financiering aanwezig is, kan een kort overzicht van de financieringsbehoefte hiermee volstaan. Ten behoeve van de informatiewaarde kan deze worden voorzien van een korte tekstuele duiding met een verwijzing naar de paragraaf financiering.

Voor de stand en het gespecificeerde verloop van de reserves en voorzieningen is het zoeken naar een balans tussen de leesbaarheid en de informatiewaarde. Om in de begrotingsteksten met beknopte overzichten te kunnen volstaan kunnen meer gedetailleerde overzichten in de bijlagen opgenomen worden. Hierbij kun je denken aan een volledig overzicht van de diverse reservemutaties per reserve in plaats van alleen de standen per 31/12.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten hebben in de begroting 2020 goede onderdelen in de financiële begroting. De gemeenten die in algemene zin het meest in positieve zin opvielen zijn:

Zwijndrecht
De tabellen zijn overzichtelijk. Ze zijn ook compact maar bieden toch een goede informatiewaarde. Daarbij wordt ook verdere duiding gegeven bij een aantal onderdelen.

Goeree Overflakkee
Tabellen zijn mooi vormgegeven en goed leesbaar. Ze bevatten een hoge informatiewaarde door de mate van detail en duiding.

Gorinchem
Gorinchem heeft een zeer complete financiële begroting. Bijna alle onderdelen (ook uit artikel 20 van het BBV) zijn aanwezig. Informatiewaarde is goed en de tabellen zijn overzichtelijk.

Goede voorbeelden per onderdeel

Overzicht van baten en lasten
De meest volledige en leesbare overzichten van baten en lasten presenteren de gemeenten Goeree Overflakkee, Gorinchem, Hendrik-Ido Ambacht, Hoeksche Waard, Krimpen ad IJssel, Lisse, Nieuwkoop, Papendrecht en Rijswijk. Alle onderdelen uit artikel 17 BBV zijn aanwezig.

Overzicht baten en lasten gemeente Gorinchem

Overzicht van baten en lasten (bedragen x € 1.000)	Lasten	Baten	Saldo	Toevoeging aan reserves	Onttrekking aan reserves	Geraamd resultaat
Programma Bestuur en ondersteuning	3.896	1.100	-2.796	-	-	-2.796
Programma Veiligheid	5.089	764	-4.325	-	-	-4.325
Programma Verkeer en vervoer	9.075	3.867	-5.208	650	-	-5.858
Programma Economie	10.264	9.194	-1.070	-	50	-1.020
Programma Onderwijs	8.166	2.340	-5.826	-	226	-5.600
Programma Sport, cultuur en recreatie	12.203	2.139	-10.064	-	75	-9.989
Programma Sociaal domein	52.093	13.731	-38.362	-	587	-37.775
Programma Duurzaamheid	8.761	8.601	-160	208	150	-218
Programma Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en stedelijke vernieuwing	8.256	6.950	-1.306	395	75	-1.626
Totaal programma's	**117.803**	**48.686**	**-69.117**	**1.253**	**1.163**	**-69.207**
Overzicht Algemene dekkingsmiddelen	1.085	81.388	80.303	-	359	80.662
Overzicht Overhead	12.194	479	-11.715	200	925	-10.990
Bedrag Onvoorzien	100	-	-100	-	-	-100

Leesbaarheid
De gemeente Gorinchem presenteert het overzicht van baten en lasten in de begroting op overzichtelijke wijze; eerst uitgebreider, los van de meerjarenraming. Zij geven hiermee overzichtelijk ook de reservemutaties per programma weer. In een volgende, compactere tabel wordt het meerjarenoverzicht gegeven.

Informatiewaarde
De gemeente Albrandswaard heeft op compacte wijze in het overzicht van baten en lasten de sub programma's toegevoegd. Dit zorgt voor een verhoging van de informatiewaarde zonder de leesbaarheid te verminderen.

Exploitatie

Programma	baten en lasten	omschrijving subprogramma	rekening 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Openbare orde & Veiligheid & Algemeen bestuur	lasten	Openbare Orde & Veiligheid	1.661.936	1.718.300	1.824.300	1.827.500	1.759.600	1.757.200
		Algemeen Bestuur	4.709.874	2.771.000	2.990.500	2.897.200	2.919.600	2.982.100
	baten	Openbare Orde & Veiligheid	-89.584	-80.800	-81.200	-81.600	-81.600	-81.600
		Algemeen Bestuur	-642.946	-422.800	-399.300	-477.200	-529.500	-427.400
Totaal Openbare orde & Veiligheid & Algemeen bestuur			**5.639.280**	**3.985.700**	**4.334.300**	**4.165.900**	**4.068.100**	**4.230.300**
Ruimtelijke ordening, Wonen en Economie	lasten	Ruimtelijke ordening	6.839.206	13.456.000	7.901.600	9.608.500	1.400.600	1.298.500
		Wonen	350.457	214.800	94.400	95.500	95.400	95.400
		Economie	108.800	104.600	110.500	111.200	111.600	111.100
	baten	Ruimtelijke ordening	-7.139.794	-12.062.900	-7.372.300	-8.849.700	-193.100	-96.000
		Wonen	-742.436	-541.200	-577.900	-415.000	-415.000	-415.000
		Economie	-21.914	-37.800	-38.200	-38.600	-38.600	-38.600
Totaal Ruimtelijke ordening, Wonen en Economie			**-605.680**	**1.133.500**	**118.100**	**511.900**	**960.900**	**955.400**

De gemeente Goeree-Overflakkee heeft een sluitend overzicht met incidentele en structurele reservemutaties gepresenteerd. Dit is relevant voor het inzicht in het structureel saldo. Samen met de gedetailleerde overzichten met reservemutaties in de bijlagen heeft dit voor de raad een hoge informatiewaarde.

Overzicht van structurele mutaties reserves 2020 - 2023

	2020					
Omschrijving Programma / Thema	LASTEN (toevoeging reserve)	waarvan structureel	waarvan incidenteel	BATEN (onttrekking reserve)	waarvan structureel	waarvan incidenteel
Programma Leefbaarheid						
Openbare orde en veiligheid	-	-	-	-	-	-
Mobiliteit	-	-	-	-268.100	-57.000	-211.100
Ruimte en wonen	-	-	-	-91.000	-26.000	-65.000
Leefomgeving	-	-	-	-	-	-
Programma Jong en oud						
Zorg, welzijn en sociale vitaliteit	-	-	-	-1.435.700	-	-1.435.700
Educatie, werk en inkomen	-	-	-	-100.000	-	-100.000
Cultuur en erfgoed	-	-	-	-	-	-
Programma Economie						
Bedrijvigheid	-	-	-	-	-	-
Duurzame ontwikkeling	-	-	-	-15.000	-15.000	-
Recreatie en toerisme	395.000	361.900	33.100	-449.000	-39.000	-410.000
Programma Burger, bestuur en financiën						
Dienstverlening	-	-	-	-	-	-
Bestuurs- en kabinetszaken	-	-	-	-	-	-
Financieel beleid	50.300	-	50.300	-356.400	-312.900	-43.500
Vastgoed	157.000	-	157.000	-179.300	-22.300	-157.000
Totaal	602.300	361.900	240.400	-2.894.500	-472.200	-2.422.300

Toelichting reserves 2020 - 2023

Algemene reserves

Algemene reserve	Doel:	Dynamiek van algemene financiële tegenvallers en mogelijk negatieve rekeningsaldi		
	Toevoeging	2020	50.300	BBL Gronden
		2021	50.300	BBL Gronden
		2022	-	Geen
		2023	-	Geen
	Onttrekking	2020	9.800	Grondaankoop Groene Zoom Sommelsdijk
			26.000	Planschade-uitkering
		2021	9.800	Grondaankoop Groene Zoom Sommelsdijk
			26.200	Planschade-uitkering
		2022	9.800	Grondaankoop Groene Zoom Sommelsdijk
			26.400	Planschade-uitkering
			152.900	Bijdrage hoofdontsluiting Nieuwe-Tonge
Thema: Ruimte en wonen / Mobiliteit / Financieel beleid / Vastgoed		2023	9.800	Grondaankoop Groene Zoom Sommelsdijk
			26.600	Planschade-uitkering

Bestemmingsreserves

Reserve ORB materieel	Doel:	Dekking lasten ORB materieel

Verschillenanalyse
De informatiewaarde van de verschillenanalyse valt of staat met een helder overzicht. Hieronder een aantal voorbeelden:

Goeree-Overflakkee

Overzicht afwijkingen begroting 2019 - 2020

Thema	Product	2019	2020	Verschil	Toelichting
Openbare orde en veiligheid	Brandweer	2.200.200	2.431.600	-231.400	T.g.v. de Wnra dienen de vrijwillige brandweerlieden ook gesalarieerd te worden.
	APV en DHW	603.800	789.300	-185.500	Wijziging toerekening Boa II (2019 ander thema
		2.804.000	3.220.900	-416.900	
Mobiliteit					
		-	-	-	
Ruimte en Wonen	Structuur- en bestemmingsplannen	769.000	639.100	129.900	In 2019 was een restantbudget van 2018 opnie beschikbaar gesteld voor o.a. zandwallen en schurvelingenbeleid.
		769.000	639.100	129.900	
Leefomgeving	Openbaar groen	3.438.400	3.748.000	-309.600	Toegenomen kapitaallasten door vervangings-investeringen en indexering van personele kost
	Inzameling en verwerking huisvuil	2.465.900	3.553.500	-1.087.600	Ten gevolge van een nieuwe aanbesteding en meer aanbod zijn de kosten toegenomen.
	Afvalstoffenheffing	-4.513.500	-5.683.900	1.170.400	De toegenomen kosten zijn ook verwerkt in de kostendekkende tarieven.
	Riolering	4.611.600	4.346.800	264.800	De kapitaallasten en energiekosten zijn lager.
	Rioolheffing	-6.182.500	-5.986.300	-196.200	De afgenomen kosten zijn ook verwerkt in de kostendekkende tarieven.

Teylingen

Analyse verschillen begroting 2019-2020

Thema/ Taakveld	Verschil	Toelichting	Bedrag
Lasten			
Thema Gebiedsontwikkeling			
Ruimtelijke ordening	561	Correctie herverdeling Holland Rijnland over juiste budgetten in 2020	185
		Lager budget voor Omgevingsvisie en MER	15
		Overhevelingen vanuit jaarrekening 2018 (opgenomen in 2019)	148
		Incidenteel budget Nieuwe Boekhorst	50
		Extra inhuur in 2019 eco. ontwikkelingen	60
		Extra geld voor Quick scan	15
		Onjuiste correctie op budget RO in 2020	80
		Overige	8
		subtotaal	**561**
Thema Openbare ruimte			
Openbaar groen en recreatie	442	Dekkingsplan: essentaksterfte vervallen (2020)	60

Zwijndrecht

Analyse op hoofdlijnen

x € 1.000,-

		Verschil saldo begroting 2020 versus jaarrekening 2018	Lasten	Baten
		resultaat jaarrek 2018 (ex mutaties reserves)	€ 125.999-	€ 125.890
		resultaat begroting 2020 (ex mutaties reserves)	€ 135.765-	€ 130.041
		Verschil resultaat (ex. mutaties reserves) begroting 2020 versus jaarrekening 2018	€ -9.766	€ 4.151
Nummer	**Programma**	**Omschrijving**	**Lasten 2020 vs 2018**	**Baten 2020 vs 2018**
1	1	Uitvoering vastgoed; het budget van buitensportaccomodaties (€ 1,1 miljoen) zijn in 2019 overgeheveld en toegevoegd aan het budget 'uitvoering vastgoed'. De doorberekening van salarislasten is gestegen met € 0,4 miljoen en de BTW-lasten door de vermuiming van de sportvrijstelling zijn gestegen met € 0,3 miljoen.	-1.745	-969
2	1	In 2018 heeft de gemeente eenmalige subsidieinkomsten ontvangen voor de kwaliteitsimpuls Waalbos en gebiedsontwikkeling.	1.062	-1.014
3	1	Ruimtelijke ordening; de doorberekening van de salarislasten is gestegen met € 0,6 miljoen.	-593	
4	1	Bouwgrondexploitatie; actualisatie raming grex-en.	-820	
5	3	Door extra inzet op de aanpak van kindermishandeling (€ 0,3 mln) en de stijging van de kosten voor jeugdzorg (€ 0,9 mln) zijn de geraamde kosten 2020 hoger dan de lasten in 2018.	-1.214	
6	3	Maatschappelijke dienstverlening; hogere lasten door een hogere bijdrage aan de GRD als gevolg van de ingeschatte hogere WMO-lasten van € 1,5 miljoen voor WMO-oud (hulpmiddelen, Drechthopper, huishoudelijke hulp) en WMO-nieuw. Ook de kosten voor beschermd wonen zijn hoger (€ 0,5 mln).	-2.128	
7	3	Vanuit voorzichtigheid is in 2020 (nog) geen rekening gehouden met de uitkering van het overschot op beschermd wonen.		-1.070
8	4	In 2018 is een deel van het budget voor wegen, bruggen en openbare verlichting niet besteed en doorgeschoven naar 2019 (€ 0,7 mln). De kapitaallasten zijn in 2020 bijna € 0,3 mln hoger. De kosten voor	-1.921	1.135

Uitgangspunten begroting

Veel gemeenten hebben de uitgangspunten waarop de begroting is gebaseerd opgenomen. Hendrik-Ido-Ambacht, Leiden en Goeree-Overflakkee geven hier goede voorbeelden van hoe je dit overzichtelijk kan weergeven.

Incidentele baten en lasten

De gemeente Leiden heeft in haar begroting een goed voorbeeld opgenomen van een helder overzicht van de incidentele baten en lasten met een uitgebreide toelichting. Door de uitgebreide toelichting wordt duidelijk waarom iets incidenteel is.

Gemeente Leiden

Incidentele lasten en baten

Resultaat na bestemming (incl. reservemutaties)	2020	2021	2022	2023
Incidentele lasten				
Programma				
BESTUUR EN DIENSTVERLENING	398	-	-	-
VEILIGHEID	266	200	-	-
ECONOMIE	1.662	1.194	389	-
BEREIKBAARHEID	1.330	511	482	-
OMGEVINGSKWALITEIT	1.247	736	211	108
STEDELIJKE ONTWIKKELING	8.697	1.832	6.347	11.531
JEUGD EN ONDERWIJS	4.618	953	792	-

Gemeente Leiden

Economie

Beleidsterrein	Prestatie	2020	2021	2022	2023
Lasten					
Faciliteren/Stimuleren van ondernemen	Stim. en acquis kennisintens. bedrijvig	1.205	639	389	-
Marketing en promotie	Citymarket stim. toerist. aantrekkelijk	-	505	-	-
Ruimte om te ondernemen	Regionale en lokale beleidsontwikkeling	457	51	-	-
Overige posten		-	-	-	-
Totaal lasten		1.662	1.194	389	-
Baten					
Totaal Baten		-	-	-	-
Saldo Economie		**1.662**	**1.194**	**389**	**-**

Bedragen x € 1.000,-

Stimuleren en acquisitie kennisintensieve bedrijvigheid

Met ESOF 2022 krijgt Leiden de grootste, multidisciplinaire Europese wetenschapsconferentie ooit binnen haar grenzen met circa 5.000 deelnemers. Ook

Gemeente Zwijndrecht geeft het geheel compacter weer maar het overzicht is volledig en de informatiewaarde is hoog.

Gemeente Zwijndrecht

	2020	2021	2022	2023
BATEN				
Onderdeel Algemene Dekkingsmiddelen				
Heffing op ondergrondse kabels en leidingen	1.246	1.246		
Verrekening met reserves				
Onttrekking aan de reserve WVE ter dekking kosten strateeg reg samenw.	54			
Onttrekking aan de reserve WVE ter dekking kosten Omgevingswet	50			
Onttrekking aan reserve WVE ter dekking Raadsprogramma 2018-2022	2.894	1.663	392	0
Totale incidentele baten	**4.244**	**2.909**	**392**	**0**

	2020	2021	2022	2023
LASTEN				
Programma 1 Wonen, bouwen en Wooncarriere				
Stichting Hooge Nesse (Kadernota 2018)	60			
Taskforce gebiedsontwikkeling (Raadsprogramma 2018-2022))	100	100	100	
Implementatie Omgevingswet (Kadernota 2018)	50			
MKB Katalysatorfonds (Kadernota 2020)	77			

Toelichtingen

Heffing op ondergrondse kabels en leidingen

Op landelijk niveau heeft in 2017 besluitvorming plaatsgevonden over het afschaffen van precariobelasting op kabels, buizen en leidingen. Vanaf 2022 wordt de precario op kabels en leidingen afgeschaft. Tot die tijd moet het tarief 2016 worden gehanteerd. De opbrengst op precario kabels en leidingen bedraagt circa € 1.246.000 en vervalt dus vanaf 2022.

Deltaplan Armoede

Dit betreft de incidentele budgetten die door de raad beschikbaar zijn gesteld om de armoede in Zwijndrecht structureel terug te dringen. Het is een van de pijlers van het Raadsprogramma 2018-2022.

Plan een plek voor iedereen

Uiteenzetting van de financiële positie

In maar weinig begrotingen was dit artikel uit het BBV compleet aanwezig. De gemeente Gorinchem was als één van de weinigen hierin wel volledig (m.u.v. van nieuw beleid dat elders in de begroting is verwerkt). Met name het onderdeel arbeidskosten gerelateerde verplichtingen is in een overzichtelijke tabel weergegeven. De gemeente Zwijndrecht en de gemeente Westvoorne hebben een mooi voorbeeld van een helder overzicht van nieuw beleid. Een volledig en compact overzicht van de soorten investeringen geeft de gemeente Brielle, extra is hierbij aangegeven welk deel van investeringen ten lasten van de exploitatie/reserves komen. In de bijlage heeft de gemeente het gedetailleerde investeringsschema opgenomen.

Gorinchem

4.5.1 Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

Onder de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen worden alle vormen van aan de arbeidsrelatie verbonden rechten op uitkeringen, tijdens of na het dienstverband, verstaan. In de begroting 2020 zijn de posten opgenomen die vallen onder de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen.

Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen (bedragen x € 1.000)	2020	2021	2022	2023
Netto werkgeverslasten wethouders en ambtenaren	24.087	23.724	23.216	23.045
Vergoedingen raadsleden	360	364	364	364
Storting in de voorziening pensioentegoeden bestuurders	400	400	400	400
Vergoedingen/wachtgelden voormalige wethouders en ambtenaren van voor 2013 (gecorrigeerd met eventuele baten voormalige personeelsleden)[1]	97	97	97	97
Personeel gerelateerde verzekeringen	75	75	75	75
Totaal	**25.019**	**24.660**	**24.152**	**23.981**

1. Op grond van aangescherpte wet- en regelgeving dienen met ingang van 1 januari 2013 voorzieningen gevormd te worden voor de totale verplichtingen aan voormalige wethouders en ambtenaren. Vanaf 2013 vallen deze lasten derhalve niet meer onder de arbeidskosten gerelateerde verplichtingen.

Zwijndrecht

Bestaand en nieuw beleid

Dit is een nieuw onderdeel in de begroting, dat tot doel heeft inzicht te bieden welke wijzigingen in 2020 optreden ten opzicht van eerdere begrotingen. Dit komt logischerwijze neer op de aanpassingen en (nieuwe) voorstellen die in de kadernota door de raad zijn overgenomen. Hieronder worden deze schematisch weergegeven.

Kenmerk kadernota 2020	Onderwerp	2020	2021	2022	2023
A1	GRD*	-2.840	-3.258	-4.220	-5.729
A2	SOJ	-1.252	-1.192	-1.211	-1.222
A3	OZHZ, VRZHZ en DG&J indexatie	-136	-136	-136	-136
A4	DG&J	-48	-48	-48	-48
A5	Drechtwerk	102	71	12	-19
B1	Index lonen (nieuwe cao ambtenaren, 5% over twee jaar)	-785	-785	-785	-785
B2	Plafond BCF	-750	-750	-750	-750
B3	Investering onderwijshuisvesting kapitaallasten	-	-	-221	-449
B4	Wet verplichte GGZ	-	-	-	-
C2	Regulier budget groen	-200	-200	-200	-200
C3	Investeringen sportaccomodaties	-	-200	-195	-190
C4	Uitvoeringsagenda groenvisie	-133	-43	-43	-43
C7	Personele zaken: Handhaver (illegale) bebouwing	-25	-25	-25	-25
C8	Personele zaken: Regiostrateeg voortzetten	-45	-106	-106	-106
C9	Personele zaken: Informatiemanager	-87	-87	-87	-87
C10	MKB Katalysatorfonds	-77	-	-	-
C12	75 jaar bevrijding	-10	-	-	-
C13	Beschermd Wonen - Inkomsten (75%)	960	-	-	-

Brielle

In het investeringsschema 2020–2023 zijn de navolgende investeringen opgenomen:

omschrijving	2020	2021	2022	2023
Investeringen met economisch nut				
-waarvan t.l.v. exploitatie	3.118.000	1.475.000	100.000	155.000
-waarvan gedekt door tarieven	655.000	655.000	695.000	655.000
-waarvan t.l.v. reserve	1.600.000			
Investeringen in de openbare ruimte met maatschappelijk nut				
-waarvan t.l.v. exploitatie	3.063.000	1.200.000	0	125.000
-waarvan t.l.v. reserve	331.000	587.500		
Totaal investeringen	**8.767.000**	**3.917.500**	**795.000**	**935.000**

Toelichting uiteenzetting financiële positie
De balans dient voorzien te worden van duiding, veel gemeenten beschrijven wel het waarom van een opgenomen onderdeel, maar niet wat eruit te concluderen valt. Dit laatste heeft voor de raad de grootste informatiewaarde. De gemeenten Goeree-Overflakkee, Dordrecht, Capelle aan den IJssel en Zwijndrecht geven een heldere toelichting. Ook het EMU-saldo wordt geduid bij een aantal van deze gemeenten.

Algemeen beeld

Veel gemeenten nemen in de financiële begroting overzichtelijke tabellen op. Dit vergroot de leesbaarheid van dit onderdeel in de begroting. Echter niet alle onderdelen van het BBV worden even consequent meegenomen en soms worden baten en lasten gesaldeerd, dit is uitdrukkelijk niet de bedoeling. In sommige gevallen zijn de ontbrekende onderdelen (bijvoorbeeld een overzicht nieuw beleid of een verschillenanalyse) meegenomen in andere paragrafen of de inleiding van de begroting.
Het grootste gemis is de inhoudelijke duiding van de tabellen. Niet alle raadsleden hebben de kennis of tijd om zelf tabellen te analyseren. Een toelichting is dus van grote waarde. Maak hiermee voor de raadsleden duidelijk welke ontwikkelingen en uitgangspunten van toepassing zijn en welke conclusies hieruit zijn te trekken.
Opvallend was dat een overzicht van de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van vergelijkbaar volume in bijna alle begrotingen ontbrak. In sommige gevallen wordt dit onderdeel wel aangehaald maar is deze niet gekwantificeerd. Het BBV heeft in 2013 in een notitie de relevantie van dit onderdeel toegelicht.
Het is aan te raden meer aandacht aan de afzonderlijke aandachtspunten (artikel 20.2 van het BBV) te besteden en gedetailleerde informatie (bijvoorbeeld uitgebreid overzicht reservemutaties /investeringen naar de bijlagen te verplaatsen.

Paragraaf lokale heffingen

Algemeen

Deze paragraaf gaat over het tarieven- en kwijtscheldingsbeleid van gemeentelijke belastingen en overige heffingen. Hierin wordt voor de gemeenteraad duidelijk gemaakt wat het beleid is ten aanzien van de lokale heffingen, de geraamde inkomsten, de kostendekkendheid van de tarieven, het kwijtscheldingsbeleid dat de gemeenten hanteren en de lastendruk voor de burger in vergelijking met de eventueel andere gemeenten.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten heeft goede onderdelen in de paragraaf lokale heffingen. De paragrafen die in algemene zin het meest in positieve zin opvielen zijn:

Gemeente Ridderkerk

C: Eénpersoonshuishouding met een koopwoning met een WOZ-waarde van € 195.000					
Rioolgebruik	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
Afval	184,92	189,12	**219,00**	29,88	15,8%
OZB-eigendom **	239,01	234,81	**230,88**	-3,93	-1,7%
Riooleigendom	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
Totaal*	577,53	580,65	**612,60**	31,95	5,5%
D: Meerpersoonshuishouding met een koopwoning met een WOZ-waarde van € 195.000					
Rioolgebruik	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
Afval	256,80	262,80	**304,08**	41,28	15,7%
OZB-eigendom **	239,01	234,81	**230,88**	-3,93	-1,7%
Riooleigendom	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
Totaal*	649,41	654,33	**697,68**	43,35	6,6%

** Absoluut en gewogen %*
*** Op basis van het concepttarief voor 2020, dus exclusief aanpassing van het tarief na uitkomst hertaxatie 2020.*

De gemeente Ridderkerk valt op vanwege de kwaliteit van de tekst (helder en begrijpend geschreven) en het opnemen van een duidelijke tabel waaruit per belastingsoort de opbrengsten zichtbaar zijn van: de jaarrekening 2018, de begrotingen 2019 en 2020 alsmede de meerjarenraming 2021-2023. Ook is er sprake van een goede structuur. Er is helder beschreven wat de algemene beleidsontwikkelingen zijn. Per belastingsoort wordt duidelijk beschreven wat de uitgangspunten zijn voor de tariefsopbouw en de daaruit afgeleide dekkingspercentages. Daarnaast heeft Ridderkerk een duidelijke tabel opgenomen waar per categorie woning de lastendruk is weergegeven (huurwoning, koopwoning, bedrijven).

Ridderkerk heeft geen vergelijking van de lastendruk met andere gemeenten gemaakt. Goeree-Overflakkee heeft dit wel gedaan, zoals blijkt uit de hierna volgende tabel onder het kopje van de gemeente Goeree-Overflakkee.

Lastendruk niet-woningen (bedrijven)

Omschrijving	2018	2019	2020	Afwijking*	
+ = stijging en - = daling van lasten				Absoluut	In %
E: Niet-woning/bedrijf in eigendom met een WOZ-waarde van € 195.000					
Rioolgebruik	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
OZB-eigendom **	481,19	484,10	**500,76**	16,66	3,4%
Riooleigendom	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
Totaal*	634,79	640,82	**663,48**	22,66	3,5%
F: Niet-woning/bedrijf in gebruik met een WOZ-waarde van € 195.000					
Rioolgebruik	76,80	78,36	**81,36**	3,00	3,8%
OZB-gebruik **	382,77	385,02	**398,39**	13,37	3,5%
Totaal*	459,57	463,38	**479,75**	16,37	3,5%

** Absoluut en gewogen %*
*** Op basis van het concepttarief voor 2020, dus exclusief aanpassing van het tarief na uitkomst hertaxatie 2020.*

Gemeente Goeree-Overflakkee

Ontwikkeling gemeentelijke lastendruk	Parameters/tarieven		Belastingdruk		Verschillen	
Meerpersoonshuishouden	**2019**	**2020**	**2019**	**2020**	**€**	**%**
* Waardestijging (obv opgave SVHW)		2,30%				
* Tariefstijging (cfm kadernota)		2,50%				
* Gemiddelde WOZ waarde woning**	€ 225.000,00	€ 230.200,00				
- tarief OZB	0,11762%	0,12056%	€ 264,64	€ 277,53	€ -12,89	*4,8*
- rioolheffing (eigenaren)	€ 211,00	€ 201,00	€ 211,00	€ 201,00	€ 10,00	*-4,7*
- afvalstoffenheffing	€ 236,00	€ 296,00	€ 236,00	€ 296,00	€ -60,00	*25,4*
>> verschillen (totaalniveau)			**€ 711,64**	**€ 774,53**	**€ -62,89**	**8,8**
Eenpersoonshuishouden	**2019**	**2020**	**2019**	**2020**	**€**	**%**
* Gemiddelde WOZ waarde woning **	€ 175.000,00	€ 179.000,00				
- tarief OZB	0,11762%	0,12056%	€ 205,83	€ 215,80	€ -9,97	*4,8*
- rioolheffing (eigenaren)	€ 211,00	€ 201,00	€ 211,00	€ 201,00	€ 10,00	*-4,7*
- afvalstoffenheffing	€ 177,00	€ 222,00	€ 177,00	€ 222,00	€ -45,00	*25,4*
>> verschillen (totaalniveau)			**€ 593,83**	**€ 638,80**	**€ -44,97**	**7,5**

** De gemiddelde WOZ-waarde van een woning op Goeree-Overflakkee is € 225.000 (bron: Waarstaatjegemeente.nl). Voor een eenpersoonshuishouden is een lagere WOZ-waarde gehanteerd op basis van de huidige financieringsmogelijkheden.

De gemeente Goeree-Overflakkee heeft een duidelijke inleiding opgenomen, waarin de lezer wordt meegenomen in wat er in deze paragraaf vermeld is met een heldere opbouw. Deze gemeente heeft een duidelijke tabel opgenomen waaruit per belastingsoort de opbrengsten zijn vermeld van de begroting 2020 en meerjarenraming 2021-2023. Echter, de historische gegevens ontbreken (begroting 2019 en jaarrekening 2018) en de tabel is niet getotaliseerd. Verder geeft de gemeente de tariefsopbouw en dekkingspercentages per belastingsoort in een duidelijke tabel weer.

Vergelijking Woonlastendruk :	Goeree-Overflakkee	Regio Drecht-steden/Hoekse-waard/ Goeree-Overflakkee	Gemeenten 25.000 - 50.000 inwoners	Landelijk gemiddelde	Landelijk - niet stedelijk gebied
Eenpersoonhuishoudens	€ 658,00	€ 673,00	€ 678,00	€ 669,00	€ 685,00
Meerpersoonhuishoudens	€ 717,00	€ 713,00	€ 753,00	€ 739,00	€ 760,00

De gemeente Lansingerland heeft een mooi overzicht opgenomen van alle belastingopbrengsten over de perioden: Jaarrekening 2018 en begrotingsjaren 2019 tot en met 2024. Dit overzicht is getotaliseerd. De grote verschillen worden toegelicht. Tevens zijn de woonlasten per categorie woning (huurwoning en koopwoning) in afzonderlijke tabellen vermeld.

Gemeente Lansingerland

Bedragen x € 1.000

Opbrengst lokale heffingen	Realisatie 2018	Begr 2019	Begr 2020	Begr 2021	Begr 2022	Begr 2023	Begr 2024
OZB woningen	8.946	8.367	8.472	8.221	8.019	8.154	8.288
OZB niet-woningen	5.945	5.989	6.013	6.097	6.118	6.139	6.160
Afvalstoffenheffing	3.836	4.352	6.661	6.837	6.828	6.826	6.824
Rioolheffing	6.237	6.421	6.489	6.691	6.930	7.180	7.456
Lijkbezorgingsrechten	246	212	212	212	212	212	212
Leges burgerzaken	731	484	450	480	476	476	476
Leges bouw	4.776	2.500	2.600	2.500	2.200	2.000	2.000
Hondenbelasting	297	299	299	299	299	299	299
Marktgelden	63	71	71	71	71	71	71
Precariobelasting, uitstallingen	39	45	45	45	45	45	45
Precariobelasting, kabels en leidingen	201	200	200	200	0	0	0
Totaal	**31.317**	**28.940**	**31.512**	**31.653**	**31.198**	**31.402**	**31.831**
Stijging t.o.v. jaar t-1			2.572	141	-455	204	429

*Begroting 2019 na wijzigingen in het lopende jaar

Goede voorbeelden per onderwerp

- Actuele ontwikkelingen en de gevolgen daarvan zijn zeer belangrijk in de paragraaf. Bijvoorbeeld het opnemen van de inflatiecorrectie en het vermelden dat vanaf 2020 een benchmark woonlasten wordt ingevoerd om jaarlijks de ontwikkeling van de lokale lasten inzichtelijker te maken, zoals de gemeente Ridderkerk heeft gedaan.
- Een toelichting bij de tabellen geeft de lezer meer inzicht. Ridderkerk heeft dit zeer uitvoerig opgenomen.
- Beschrijving van de algemene uitgangspunten en de beleidsontwikkelingen zijn van groot belang. Het geeft de kaders aan waarbinnen de tarieven tot stand zijn gekomen. Een goed voorbeeld hiervan is de gemeente Ridderkerk.

Algemeen beeld

Als we een algemeen beeld schetsen van de kwaliteit van de paragrafen lokale heffingen, dan hebben we de indruk dat het merendeel van de paragrafen de onderdelen bevat die artikel 10 van het BBV voorschrijft. De structuur van de paragraaf kan soms verbeterd worden. Met behulp van tabellen en grafieken kan meer inzicht worden gecreëerd. Ook kan de toelichting op onderdelen soms uitgebreider. Het meerjarenoverzicht van geraamde inkomsten met

historische gegevens (jaarrekening en vorige begroting) is niet bij alle gemeenten opgenomen. Nog niet alle gemeenten hebben een volledig overzicht op hoofdlijnen van de diverse heffingen, waarbij inzichtelijk is gemaakt hoe bij de berekening van tarieven van heffingen, die hoogstens kostendekkend mogen zijn, wordt bewerkstelligd dat de geraamde baten de ter zake geraamde lasten niet overschrijden, wat de beleidsuitgangspunten zijn die ten grondslag liggen aan deze berekeningen en hoe deze uitgangspunten bij de tariefstelling worden gehanteerd. Ook het beleid ten aanzien van lokale heffingen is niet altijd opgenomen.
Een lastendrukvergelijking met andere gemeenten wordt niet altijd opgenomen, maar geeft de gemeenteraad een beeld van hoe de gemeente zich ten opzichte van anderen verhoudt.
Wanneer de hoeveelheid tekst in een tabel te uitgebreid wordt gaat dit ten koste van de inzichtelijkheid. Wij raden aan hierin een balans te houden. Neem daarom alleen informatie op in tabellen die relevant is.
Bij de tabellen voor kostendekkendheid van heffingen worden soms alle categorieën vermeld. Ook de categorieën die niet van toepassing zijn. Het weglaten hiervan zou de overzichtelijkheid ten goede komen. Tot slot valt op dat niet alle gemeenten de bedragen als gevolg van het kwijtscheldingsbeleid vermelden.

Paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing

Algemeen

Deze paragraaf geeft aan hoe solide de financiële huishouding van de gemeente is. Een financieel weerstandsvermogen is van belang wanneer zich financiële tegenvallers voordoen. Het beleid is in de regel vastgelegd in de nota weerstandsvermogen en risicobeheersing. In de paragraaf van de begroting en jaarrekening vindt vervolgens een actualisatie en verantwoording plaats.

Interessante onderdelen

De VNG beschrijft op haar website de rol van de gemeenteraad:

Op het moment dat het collegeakkoord wordt afgesproken worden gewoonlijk ook afspraken gemaakt over de verschillende weerstandsindicatoren. Net zo goed als sommige mensen in de privésfeer bereid zijn om meer of minder financiële risico te nemen (door bijvoorbeeld een hogere of lagere hypotheek af te sluiten), geldt dit ook voor gemeenten. Zo kan een gemeente ervoor kiezen om minder financiële risico's te lopen door de schuld af te bouwen, maar dit betekent automatisch dat er minder middelen beschikbaar zijn om te investeren.
Om de benodigde weerstandscapaciteit te bepalen dient regelmatig een risico-inventarisatie plaats te vinden. In de loop van de collegeperiode kunnen de streefwaarden voor de weerstandsindicatoren eventueel worden aangepast.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten hebben goede onderdelen in de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing. De paragrafen die in algemene zin het meest in positieve zin opvielen zijn:

- Bodegraven-Reeuwijk: een heldere paragraaf met veel informatie in tabelvorm, waardoor deze makkelijk leesbaar is.
- Capelle aan den IJssel: ook een heldere paragraaf met een goede risicobeschrijving. Hierin is zelfs aangegeven wie verantwoordelijkheid draagt voor het risico. Daarnaast een duidelijke weergave van de kengetallen (2020-2027).
- Hoeksche Waard: een compacte paragraaf met relatief veel informatie.

Goede voorbeelden per onderwerp

Inzicht in de weerstandscapaciteit

Meerjaren verloop weerstandscapaciteit
Bij de inventarisatie van de weerstandscapaciteit geeft bijvoorbeeld de gemeente Capelle aan den IJssel een opsomming van de verschillende onderdelen van de weerstandscapaciteit, waarbij zij het verloop van de weerstandscapaciteit presenteert voor de komende vier jaren. Een verloop geeft zoveel meer informatie dan alleen het betreffende jaar zelf.

Het verloop voor de komende vier jaren gemeente Capelle aan den IJssel

	2020	2021	2022	2023
Begrotingssaldo	2.560	3.911	2.512	380
Post onvoorzien	33	33	33	33
Algemene Reserve minimumniveau	10.000	10.000	10.000	10.000
Algemene reserve	56.439	56.439	56.439	56.439
Bestemmingsreserves	5.668	2.701	2.699	2.252
Totaal beschikbare weerstandscapaciteit	**74.700**	**73.084**	**71.683**	**69.104**

Reserves: stand per 1-1

Incidentele en structurele weerstandscapaciteit
Meerdere gemeenten, zoals bijvoorbeeld Katwijk, tonen een onderscheid tussen incidentele en structurele weerstandscapaciteit. Tot slot geven zij aan wat daarnaast op termijn nog beschikbaar is. Hoewel enkele onderdelen een meer theoretisch karakter kunnen hebben, zoals de stille reserves en de onbenutte belastingcapaciteit, geeft dit wel meer informatie omtrent de robuustheid van de gemeentelijke financiën. Een goede toelichting is onontbeerlijk.

Onderscheid in incidenteel, structureel en op termijn beschikbaar gemeente Katwijk

Weerstand	Incidenteel beschikbaar	Structureel beschikbaar	Op termijn beschikbaar
Algemene reserve na resultaatbestemming	€ 12,4 mln.		
Reserve grondexploitatie	€ 4,5 mln.		
Reserve sociaal domein	€ 2,0 mln.		
Stille reserve in de waardering gronden	€ 3,2 mln.		
Post onvoorzien in de begroting		€ 0,130 mln.	
Onbenutte belastingcapaciteit		€ 5,000 mln.	
Stille reserves aandelen			€ 62,7 mln.
Stille reserve vastgoed			€ 2,9 mln.*
Totaal beschikbaar	**€ 22,1 mln.***	**€ 5,13 mln.**	**€ 65,6 mln.**

Inventarisatie van de risico's
Bij de inventarisatie van de risico's viel o.a. de gemeente Delft positief op. Zij vertoont het verloop van de risico's van de begroting 2019, de jaarrekening 2018 en de begroting 2020 waarbij ze onderscheid maakt tussen risico's met structurele en incidentele financiële gevolgen. De risico's worden vervolgens in de paragraaf goed toegelicht waarbij o.a. de oorzaak, het gevolg en de eventuele beheersmaatregelen per risico aan bod komen.

Verloop van de risico's van de begroting 2019, jaarrekening 2018 en de begroting 2020 gemeente Delft

Risico's

Bedrag x € 1.000	Nr.	Risico score	I/S	Begroting 2019	Jaarrekening 2018	Begroting 2020	Mutaties
Verruiming BTW sportvrijstelling	1	9	S	n.v.t.	400	400	-
ISV-bodem	2	1	S	200	200	200	-
Eigen risico Landelijk vangnetregeling BUIG	3	6	S	2.300	3.900	3.800	-100
Schuldhulpverlening	4	8	I	n.v.t.	PM	100	100
Sociaal domein	5	16	S	3.500	3.500	3.500	-
Jeugdhulp	6	6	S	n.v.t.	n.v.t.	2.000	2.000
Bouwgrondexploitatie	7	6	I	2.100	1.935	1.040	-895
Negatief marktscenario Spoorzone	8	10	I	5.000	5.000	5.000	-
Beroepsprocedure Kruisstraat	9	-	I	n.v.t.	n.v.t.	2.200	2.200
Avalex	10	9	S	400	400	400	-
Bodemsanering Technopolis	11	12	I	350	350	350	-
Grondwateronttrekking	12	9	I	3.000	3.000	3.000	-
ODH Overdracht asbesttaken	13	10	S	200	200	200	-
Ruimte plafond BCF	14	6	S	1.300	1.300	-	-1.300
Onderuitputting rijskuitgaven (GF)	15	15	I	n.v.t.	650	350	-300
Verbonden partijen	16	8	S	350	350	250	-100
Overige risico's	17	10	I	100	100	PM	-100
Totaal				**18.800**	**21.285**	**22.790**	**1.505**
Waarvan incidenteel				10.550	11.035	12.040	1.005
Waarvan structureel				8.250	10.250	10.750	500

Het beleid omtrent weerstandscapaciteit en de risico's

Het BBV schrijft voor dat het beleid omtrent de weerstandscapaciteit en de risico's in de paragraaf opgenomen dient te worden.
Bij de gemeente Rotterdam wordt het beleid kort en duidelijk beschreven. Daarnaast geeft zij ook aan wat de gehanteerde marge van de weerstandsratio is.
Om de raad makkelijk toegang te geven tot meer achtergrondinformatie zijn digitale links naar relevante nota's , zoals bijvoorbeeld de gemeente Lisse opneemt, heel handig.

Kengetallen

Een groot aantal gemeenten geeft naast de waarden ook de kleuren aan die volgens de signaleringswaarden hierbij horen. Hierdoor is in één oogopslag te zien hoe zij ervoor staan. Standaard wordt er vier jaren vooruit gekeken. Capelle aan den IJssel is zich ervan bewust dat de periode na deze vier jaren significante veranderingen zullen optreden in de kengetallen en maakt daardoor ook een doorkijk naar de jaren erna. Daarnaast hebben zij buiten de standaard kengetallen nog twee andere kengetallen toegevoegd. Zie de tabel hieronder.

Weergave kengetallen met doorkijk na de meerjarenraming en twee extra kengetallen gemeente Capelle aan de IJssel

	Financiële kengetallen	Jaarrekening 2018	Prognose 2019*	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022	Begroting 2023	*Doorkijk 2024*	*Doorkijk 2025*	*Doorkijk 2026*	*Doorkijk 2027*
1a	Netto schuldquote	36%	62%	81%	84%	99%	110%	*114%*	*117%*	*119%*	*120%*
1b	Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	36%	62%	81%	84%	99%	110%	*114%*	*117%*	*119%*	*120%*
2	Solvabiliteitsratio	37%	32%	27%	27%	25%	25%	*24%*	*23%*	*22%*	*21%*
3	Grondexploitatie	1%	2%	5%	3%	1%	1%	*1%*	*1%*	*1%*	*1%*
4	Structurele exploitatieruimte	2%	-4%	-1%	1%	2%	0%	*0%*	*-1%*	*-1%*	*-1%*
5	Belastingcapaciteit	80%	81%	81%	PM**	PM**	PM**	*PM***	*PM***	*PM***	*PM***
6	Debt Service Coverage Ratio	1,2	0,3	0,3	1,4	1	0,8	*0,8*	*0,7*	*0,7*	*0,7*
7	Afschrijvingsnorm	2,7	2,9	3,4	3,9	4,5	5,3	*5,7*	*5,9*	*6,0*	*6,1*

Naast een heldere tabel is een goede toelichting op de kengetallen van belang. Kaag en Braassem is een goed voorbeeld van een gemeente die een duidelijk oorzaak, oordeel en perspectief weergeeft van de kengetallen.

Verdere informatie inzake het weerstandsvermogen
Het BBV geeft het minimum aan van wat moet worden opgenomen in de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing. De gemeente is geheel vrij om de paragraaf in te richten. Korte bondige teksten, aangevuld met grafieken, geven daarbij het snelst een duidelijk beeld van het gemeentelijke weerstandsvermogen. Zo geeft de grafiek van gemeente Maassluis het verloop weer van de benodigde en de beschikbare weerstandscapaciteit en de weerstandsratio, over de jaren 2013-2020.

Grafiek van het verloop van de benodigde en beschikbare weerstandscapaciteit gemeente Maassluis

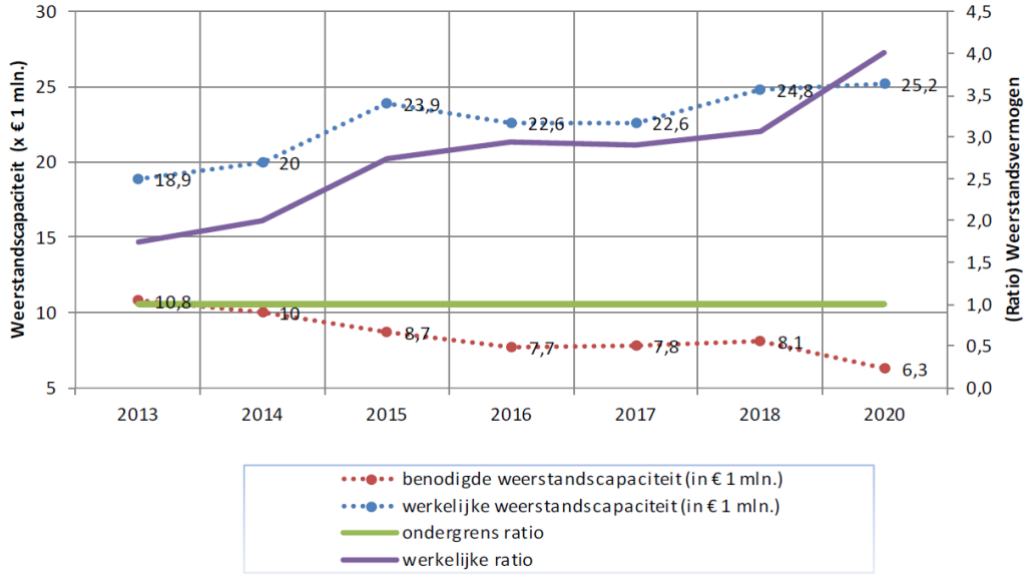

Algemeen beeld

Naast de individuele beoordeling valt ons ook een algemeen beeld op. De meeste paragrafen voldoen aan de wettelijke criteria.
Daarbij merken wij dat gemeenten heel verschillend omgaan met de inventarisatie van de beschikbare weerstandscapaciteit. Van alleen de algemene reserve van het begrotingsjaar, tot een verdeling naar structurele en incidentele middelen van de weerstandscapaciteit, waarbij het verloop over een aantal jaren wordt getoond.
Ook de berekening van de benodigde weerstandscapaciteit (kwantificering risico's) wordt heel divers uitgevoerd. Van het model van Unen en Teerlink tot de Monte Carlo Simulatie. De meeste gemeenten hanteren een "kans x gevolg model". Hieruit rolt een bedrag waar al dan niet nog een Monte Carlo Simulatie overheen gaat.
De risico's van enkele risicovolle verbonden partijen of van grondexploitaties ontbreken soms nog. Hier kan de uitkomst uit de betreffende paragraaf kort worden opgenomen.
De kengetallen worden door alle gemeenten opgenomen, echter ontbreekt vaak een beoordeling van de onderlinge verhouding tussen de kengetallen in relatie tot de financiële positie. Een uitgebreide berekening van de kengetallen kan afleiden en de leesbaarheid niet ten goede komen.

Als algemene verbeterpunten van de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing willen wij het volgende meegeven.
Geef duidelijk het beleid aan van de gemeenteraad (coalitieakkoord), zowel voor de inventarisatie en kwantificering van de risico's als voor de aan te houden weerstandscapaciteit in relatie tot deze kwantificering. Geef tevens de minimale hoogte of marge aan van de weerstandsratio. Een verloop, van zowel de beschikbare weerstandscapaciteit als de benodigde weerstandscapaciteit (en hiermee ook de weerstandsratio), geeft aanzienlijk meer inzicht in het gemeentelijke weerstandsvermogen dan slechts de informatie opnemen van het betreffende jaar. Hierbij kan ook o.a. aangegeven en toegelicht worden welke risico's groter/kleiner worden of verdwijnen.
Om duidelijk inzicht te hebben wie binnen de gemeente een risico monitort, is het raadzaam om per risico een risicoverantwoordelijke (collegelid) aan te stellen en te benoemen in de paragraaf. Soms is het niet duidelijk te zien wie verantwoordelijk is voor het aanhouden van de weerstandscapaciteit van de verbonden partijen. Geef aan welke verbonden partijen zelf voldoende weerstandscapaciteit aanhouden en voor welke verbonden partijen weerstandscapaciteit opgenomen dient te worden in de gemeentelijke begroting. Tot slot kan relevante achtergrondinformatie (berekeningen kengetallen, nota's, uitgebreidere toelichting op bepaalde risico's) toegankelijk worden gemaakt via een hyperlink.

Paragraaf onderhoud kapitaalgoederen

Algemeen

In deze paragraaf wordt ingegaan op het beleid en de financiële consequenties met betrekking tot de grotere kapitaalgoederen van een gemeente. Hieronder vallen de kosten van instandhouding van wegen, riolering, water, groen en gebouwen. Gemiddeld gaat ongeveer zo'n 17% van de exploitatielasten naar het beheer van de kapitaalgoederen. Het is van belang dat hierover een zorgvuldig beheer wordt gevoerd en verantwoording over wordt gegeven in de begroting en jaarrekening.

Interessante onderdelen

Er zijn een aantal punten naast de BBV-regelgeving die de gemeenten kunnen gebruiken bij het opstellen van hun paragraaf onderhoud kapitaalgoederen.

Kaders/doelen

Bij het onderhoud van de kapitaalgoederen heeft de gemeente te maken met zowel wettelijke kaders als gemeentelijke kaders. Wettelijke kaders zoals bijvoorbeeld, de Gemeentewet (GW), het BBV en de Waterwet. Bij gemeentelijke kaders gaat het om de gemeentelijke visie.
De vertaling van deze kaders kan bijvoorbeeld in de vorm van een "nota onderhoud kapitaalgoederen", een "nota Integraal Beheer van de Openbare Ruimte" (IBOR) of een kwaliteitsstructuurplan en de financiële verordening o.b.v. art. 212 GW.
In art. 212 van de GW is vastgelegd dat de raad in een verordening moet vastleggen welke regels/afspraken gelden voor de waardering en afschrijving van activa. Deze verordening behoort ook tot bovengenoemde kaders.
Verder is elke gemeente verplicht een Gemeentelijk Riolering Plan te hebben over het onderhoud/beheer van de riolering en water.

Kerncijfers

De areaalgegevens vormen de basis van de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen. Wij adviseren om de volgende gegevens te presenteren:

- Wegen -> kilometers weg binnen en buiten de bebouwde kom; oppervlakte wegennet waarvan geasfalteerd en met elementenverharding
- Riolering -> aantal rioolaansluitingen; aantallen trottoir- en straatkolken en gemalen; lengte van riolering, drukriolering, persleiding
- Water -> aantal bruggen en duikers; lengte watergangen; kilometers te onderhouden beschoeiing
- Groen -> oppervlakte plantsoenen, aantallen bomen
- Gebouwen -> aantal gebouwen en uitgesplitst in gebruiksdoel.

Voor de financiële doorvertaling in de begroting en meerjarenraming is het van belang om gebruik te maken van actuele areaalgegevens.

Beleid

Op beleidsniveau worden de beleidsdoelstellingen voor de kapitaalgoederen geformuleerd en opgenomen in de beleidsplannen. De paragraaf geeft inzicht in de visie van een gemeente, wat voor kwaliteitsniveau er daarbij hoort en hoeveel dat gaat kosten. Bij het beleidsplan gaat het dus om de drie W vragen:

- wat gaat de gemeente doen?
- hoe gaat de gemeente het doen?
- wat gaat het kosten?

Een verwijzing van de beoogde doelen en van de financiële vertaling van de onderhoudslasten in de programma's wordt sterk aanbevolen. De informatiewaarde wordt verhoogd door inzicht te geven in de risico's en de uitdagingen van het onderhoud aan de kapitaalgoederen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de klimaatverandering.

Actualiteit beheerplannen
De paragraaf onderhoud kapitaalgoederen moet inzicht geven in de actualiteit van de verschillende beheerplannen. Een beheerplan bevat een overzicht van de uit te voeren beheermaatregelen op korte en middellange termijn. Het mag maximaal vijf jaar oud zijn ten opzichte van het verslaggleggingsjaar.
Deze vijf jaar dient te worden gehanteerd als richttermijn, waar gemotiveerd door de raad van kan worden afgeweken. Tussentijdse bijstelling van het beheerplan binnen de vijf jaar is verplicht indien een belangrijke afwijking is opgetreden in de staat van het onderhoud. (Stellige uitspraak BBV).
De paragraaf bevat per kapitaalgoed de looptijd en het jaar van de volgende actualisatie.

Kwaliteitsniveau
Afhankelijk van de visie van de gemeente stelt de raad het gewenste kwaliteitsniveau voor haar kapitaalgoederen vast. Bij het gewenste kwaliteitsniveau stelt de raad ook het budget hiervoor vast. Voor kapitaalgoederen wegen, openbare verlichting, groen en verkeerinstallaties kan men gebruik maken van de CROW of NEN-normen. Door het kwaliteitsniveau per kapitaalgoed te presenteren kan de raad haar budgetrol beter uitoefenen.

Financieel
Beheer en onderhoud van kapitaalgoederen zijn onder te verdelen in regulier onderhoud, vervangingsonderhoud en groot onderhoud. Door de splitsing in de verschillende soorten budgetten en voorzieningen vergroot je het inzicht in hoeverre de budgetten toereikend zijn voor het geplande toekomstige onderhoud. Verder dient ook inzichtelijk te zijn of de voorzieningen zijn gebaseerd op een actueel beheerplan.
Presenteer een overzicht van de kapitaallasten van de investeringen en voorzieningen in de begroting en meerjarenraming. Dit geeft de raad inzicht in de structurele lasten van de kapitaalgoederen en helpt hen bij verdere besluitvorming.

Achterstallig onderhoud
Achterstallig onderhoud kan leiden tot kapitaalvernietiging. Als er sprake is van achterstallig onderhoud, vermeld dan in de paragraaf wat de omvang van de achterstand is, op welke manier en binnen welke termijn de achterstand weggewerkt zal worden. In geval het achterstallig onderhoud leidt tot kapitaalvernietiging en of onveilige situaties wordt op basis van artikel 44 lid1a BBV een voorziening gevormd (stellige uitspraak BBV).

Goede voorbeelden van gemeenten
Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten hebben onderdelen in de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen die minimaal aan de vereisten voldoen. Daarnaast ontbreken er ook meestal een of meerdere onderdelen die de informatiewaarde van de paragraaf zou kunnen verhogen. Slechts enkele gemeenten hebben de paragrafen dusdanig opgesteld, dat er sprake is van een goede paragraaf waarin alle vereiste informatie op een duidelijk manier is opgenomen.

Goede voorbeelden per onderwerp

Overzichtelijke tabellen

Bij de gemeente Lisse worden alle onderdelen overzichtelijk gepresenteerd met tabellen en deze zijn voldoende toegelicht. De informatiewaarde is hoog en er wordt met mate gebruik gemaakt van standaard teksten.

Overzichtelijke tabellen gemeente Lisse

Gemeentelijke gebouwen en objecten	
Naam Beleidsplan	Beleidsplan onderhoud Gebouwen overig 2018-2021
Vastgesteld	2018
Looptijd	2018-2021
Actualisatie	2021
Vastgesteld kwaliteitsniveau	In beleidsplan is per categorie het kwaliteitsniveau benoemd
Naam Beheers- en onderhoudsplannen	Meerjaren onderhoudsplan
Looptijd	2017-2036
Actualisatie	2021
Is er sprake van achterstallig onderhoud? (zo ja, toelichting opnemen in paragraaf)	Nee
Naam voorziening/reserve	Voorziening M.O.P. Gebouwen

Voorziening M.O.P. Gebouwen				
(x € 1.000)	2020	2021	2022	2023
Stand per 1 januari	557	583	554	487
Storting	174	174	174	174
Uitname	149	203	241	210
Stand per 31 december	583	554	487	451

Verschillende soorten budgetten

Bij de gemeente Nieuwkoop en de gemeente Rijswijk is er goed onderscheid gemaakt in de budgetten voor regulier-, groot-, vervangings- en rehabilitatie onderhoud.

Overzicht budgetten gemeente Nieuwkoop

Wat kost het?

Bedragen in € 1.000

Wegen	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022	Begroting 2023
Regulier onderhoud	327	327	327	327
Groot Onderhoud/rehabilitaties	1.616	1.200	1.505	1.505
Rehabilitaties en vervangingsinvesteringen	2.958	2.138	1.110	1.110
Kapitaallasten	113	204	254	271

Beschikbare investeringsbudgetten gemeente Rijswijk

Beschikbare investeringsbudgetten
De belangrijkste investeringsbudgetten zijn (x 1000):

Product	2020	2021	2022	2023	Specificatie van de werkzaamheden
Wegen	11.960	13.619	13.939	1.869	• Reguliere vervanging asfalt • Aanpak probleemstraten • Kleinschalige plekken opwaarderen
Groen	650	350	350	536	• Reguliere vervanging bomen • Aanpak overlastbomen en versterking laanstructuren • Renovatie en groenontwikkeling
Speelplekken	215	215	215	215	• Vervanging van speeltoestellen en ondergronden
Verlichting en verkeersregel-installaties	1.377	1.377	1.297	1.297	• Reguliere vervanging verlichting • Inhaalprogramma verlichting
Bruggen en duikers	1.615	115	115	115	• Reguliere vervanging van bruggen en duikers
Waterwegen	568	268	268	268	• Reguliere vervanging beschoeiing
Riolering	1.700	1.700	1.700	1.700	• Reguliere vervanging riolering en gemalen
Afvalinzameling	300	300	300	300	• Invoeren nieuwe inzameling

Belangrijke ontwikkelingen

De gemeente Rijswijk heeft ook de eventuele risico's en uitdagingen opgenomen.

Uitdagingen en risico's

Inlopen achterstanden

De producten wegen en groen worden op een basisniveau onderhouden. Hierdoor is er beperkt de ruimte om binnen de onderhoudsbudgetten aanpassingen in de kwaliteit door te voeren.

De verduurzaming van kapitaalgoederen vraagt voor de producten openbare verlichting en gebouwen een behoorlijke investering. Een deel van deze investeringen verdient zich op de lange termijn terug door lagere energiekosten en/of lagere onderhoudskosten. De financiële consequenties op dit vlak hebben we nog niet in beeld.

Bij de kabels van de openbare verlichting is een grote achterstand. We hebben ongeveer 300 km aan kabels in Rijswijk. De hele vervanging is een zeer omvangrijk en complex project wat zeker meer dan een decennium gaat duren. Voor de komende jaren hebben we een aanzienlijk bedrag van €700.000 per jaar vrij gemaakt om kabels in de oudste delen van Rijswijk te vervangen. De operatie betekent dat veel trottoirs open gaan.

Bij de vervanging van verkeersregelinstallaties zijn er twee cycli. Momenteel zitten wij in de cyclus waarbij de regelinstallatie en de lichten worden vervangen. Vanaf 2025 zullen naast de regelinstallatie en de lichten ook de masten en het kabelnet vervangen moeten worden. Het benodigde vervangingsbudget zal vanaf 2025 2,5 keer hoger worden.

De gemeente Schiedam heeft voor alle kapitaalgoederen in een overzichtelijke tabel aangegeven of er sprake is van achterstallig onderhoud en verder in de paragraaf ook aangegeven hoe de achterstanden weggewerkt zullen worden.

Overzichtelijke tabel over achterstallig onderhoud en toelichting in de paragraaf over het wegwerken hiervan gemeente Schiedam

Beheerplannen	Door het college vastgesteld	Looptijd t/m	Financiële vertaling in de begroting	Achterstallig onderhoud
Wegen	2017	2021	Ja	Nee
Kades	2017	2021	Ja	Nee
Bruggen en sluizen	2017	2021	Ja	Nee
Bomen en groen	2017	2021	Ja	Nee
Spelen	2017	2021	ja	Nee
Openbare verlichting	2017	2021	Ja	Nee
Stedelijk water*	2017	2021	Ja	Nee
Reiniging	2017	2021	Ja	Nee
Straatmeubilair en markeringen	2017	2021	Ja	Nee
Oevers	2017	2021	Ja	Nee
Verkeersregelinstallaties (VRI), parkeersystemen en verwijsborden	2017	2021	Ja	Nee
Riolering *	2019	2023	Ja	Nee
Gebouwen			Nee	Ja

Algemeen beeld

De paragraaf onderhoud kapitaalgoederen kan van grote waarde zijn wanneer deze de raad van voldoende informatie voorziet. Iedere gemeente presenteert deze paragraaf op een andere wijze en neemt in meer of mindere mate bovenstaande onderdelen op. Opvallend was dat in een groot aantal paragrafen onvoldoende tot geen informatie over achterstallig onderhoud was opgenomen. Over het algemeen is de informatiewaarde van de paragraaf in de begrotingen summier.

Paragraaf financiering

Algemeen

In de financieringsparagraaf legt de gemeente de verwachtingen en het beleid voor de financieringsrisico's vast. De basis voor deze paragraaf vormt de wet financiering decentrale overheden (Wet Fido). Het doel van deze wet is het bevorderen van een solide financiering en kredietwaardigheid van de decentrale overheden evenals het beheersen van de renterisico's. Onderdeel van deze wet is de Regeling Uitzettingen en derivaten decentrale overheden (Ruddo). Door het vaststellen van de kaders in een Treasurystatuut wordt uitvoering gegeven aan deze wet.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten heeft goede onderdelen in de paragraaf financiering. Hieronder wordt vermeld welke paragrafen in algemene zin het meest positief opvallen.

De gemeente Alblasserdam valt op vanwege de kwaliteit van de tekst (helder en begrijpend geschreven) en een reflectie op het verloop van de schulden.
Bij de gemeente Gouda is sprake van een goede structuur. De belangrijkste conclusies worden vermeld. Er is een mooie afbeelding gemaakt voor de werking van de omslagrente. Verder heeft de gemeente een mooie grafiek gemaakt met het verloop van de leningen inclusief schuldenplafond.

De gemeente Rijswijk onderscheidt zich vanwege de inhoud van de tekst. Zo wordt er een link gelegd met de verkoop van de Eneco-aandelen, de grondexploitatie Rijswijk buiten, investeringen en het huis van de stad. Ook vindt er een reflectie plaats op de hoogte van de schuld aan de hand van kengetallen met toelichting.

Visuele weergave gemeente Gouda renteresultaat

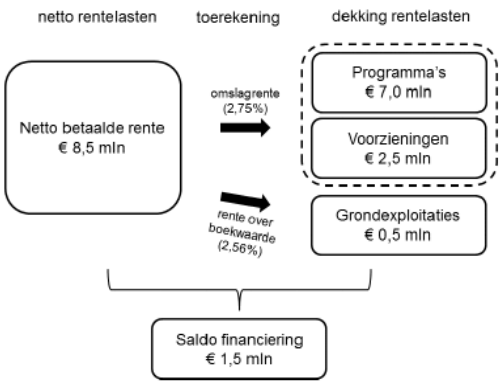

Goede voorbeelden per onderwerp

In de vorige alinea gaven we aan welke gemeenten ons in algemene zin positief opvielen. In deze alinea beschrijven we een aantal onderdelen waarvan wij denken dat die waarde vergrotend zijn en dus zouden moeten worden opgenomen in de paragraaf. Dit zijn dus meer dan alleen de verplichte onderdelen. Sommige gemeenten nemen al een of meerdere onderdelen hiervan op. Een aantal hiervan is ter inspiratie genoemd.

Een korte inleiding werkt verhelderend

Hierin kan bijvoorbeeld worden vermeld wat de inhoud is van de paragraaf financiering en hoe treasury werkt. Een goed voorbeeld is de gemeente Alblasserdam. De heldere tekst valt hier op.

Verwijzing naar relevante documenten

Er kan worden verwezen naar relevante documenten, onder meer om te bepalen welk vastgesteld beleid van belang is. In dit opzicht springt de gemeente Gorinchem er positief uit vanwege een alinea met vastgestelde documenten. De gemeente Gouda wijdt een alinea aan de invulling van het financieringsbeleid. De gemeente Hoeksche Waard geeft een beschrijving van het beleidskader.

Actuele ontwikkelingen
Deze zijn zeer belangrijk in de paragraaf. Hierbij vragen we ons af wat de lezer in ieder geval moet weten. Wat is actueel en wat komt terug in de inleiding/samenvatting van de begroting? Goede voorbeelden zijn de gemeenten Gouda en Teylingen.

Belangrijkste conclusies gemeente Gouda

4.5.2 Belangrijkste conclusies uit de paragraaf financiering

- De renteniveaus zijn historisch laag en voor looptijden van 20 jaar is de rente lager dan 0,50%.
- Uit hoofde van risicobeheersing wordt nagedacht over transacties die inspelen op de extreem lage renteniveaus.
- Verwacht renteresultaat over 2020 € 1,5 miljoen positief.
- In 2020 zal naar verwachting € 24 miljoen aan langlopende financieringsmiddelen worden aangetrokken. Hierbij wordt ook gekeken naar het vereenvoudigen van de leningenportefeuille.
- In verdere jaren ontstaat een substantiële financieringsbehoefte, met name door herfinanciering en investeringen in scholen en duurzaamheidsmaatregelen.
- Alternatieve financieringsconstructies (niet bancaire financiering) worden bij aangewezen projecten onderzocht.

Financieringsbehoefte
Een (meerjarige) financieringsbehoefte plus toelichting is van belang om op te nemen in de paragraaf. Hierbij kan dan worden vermeld waardoor deze behoefte wordt veroorzaakt. Het verloop van de investeringen en de grondexploitaties kunnen hierbij worden meegenomen. Goede voorbeelden zijn de gemeente Alblasserdam en de provincie Zuid-Holland.

Leningportefeuille
Een (meerjarige) leningportefeuille plus toelichting mogen hier niet ontbreken. Dit geeft inzicht in de ontwikkelingen van de leningportefeuille. Wat is de reden voor het feit dat er meer of minder wordt geleend? Wat is het oordeel over dit beeld? Moet er iets veranderen? Hierbij kan een link worden gelegd met het schuldenplafond). Een goed voorbeeld is de gemeente Alblasserdam vanwege een mooie reflectie op de ontwikkeling van de leningportefeuille. Ook Lansingerland springt er goed uit door het opnemen van mooie tabellen en grafieken over de schuld en door de lange horizon. De paragraaf van de gemeente Rijswijk valt op door een goede reflectie op de hoogte van de schuld aan de hand van de schuldquote plus het effect van grote grondexploitaties.

Verloop schuldpositie gemeente Alblasserdam

	Werkelijk 2018	Voorlopig 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022	Raming 2023
Debt ratio						
Totale schuld (1)	€ 51.460	€ 62.237	€ 72.038	€ 70.591	€ 67.931	€ 66.353
Balanstotaal (2)	€ 70.221	€ 77.466	€ 86.614	€ 84.995	€ 83.135	€ 81.956
Debt Ratio	73%	80%	83%	83%	82%	81%
Solvabiliteit (incl. vz)	27%	20%	17%	17%	18%	19%
Nettoschuld per inwoner						
Netto schuld (3)	42.472	53.268	63.088	61.660	59.019	57.460
Aantal inwoners	€ 20.000	€ 20.000	€ 20.000	€ 20.000	€ 20.000	€ 20.000
Bedrag x € 1,-	€ 2.124	€ 2.663	€ 3.154	€ 3.083	€ 2.951	€ 2.873
Schuldevolutie (4)						
Bedrag x € 1,-	€ 96-	€ 540	€ 491	€ 71-	€ 132-	€ 78-
Netto Schuld	€ 42.472	€ 53.268	€ 63.088	€ 61.660	€ 59.019	€ 57.460
Exploitatiebaten (5)	€ 48.570	€ 51.219	€ 49.645	€ 51.211	€ 49.894	€ 48.640
Schuldquote %	87%	104%	127%	120%	118%	118%

Renteschema
Zoals hiervoor reeds vermeld, adviseert de commissie BBV het renteschema uit de notitie rente op te nemen in de paragraaf financiering. De meeste gemeenten geven hier gehoor aan. Door het overzicht te voorzien van een goede toelichting kun je de lezer meegeven wat het op moet steken uit dit schema. Een goed voorbeeld is de gemeente Dordrecht omdat deze gemeente een mooie toelichting geeft per onderdeel. De gemeente Gouda maakt gebruik van een afbeelding waarin de werking van het renteresultaat wordt verklaard.

Risicobeheersing
Risicobeheersing is een belangrijk onderwerp bij financiering. Wat is het beleid ten aanzien van de risicobeheersing? Wat zijn de risico's? Hierbij kunnen we denken aan de kasgeldlimiet, de renterisiconorm, de kredietrisico's alsmede uitzettingen en garantie. Goede voorbeelden zijn de gemeenten Dordrecht en de Hoeksche Waard vanwege de mooie tabellen.

Algemeen beeld
Als we een algemeen beeld schetsen van de kwaliteit van de paragrafen financiering, valt ons op dat de meeste paragrafen voldoen aan de wettelijke criteria. Het grootste deel van de gemeenten heeft het renteschema uit de notitie rente opgenomen. Degene die dit niet doen, nemen de verplichte informatie in andere vorm op. Vaak ontbreekt het kwalitatief oordeel nog in de paragraaf. In plaats van een kwalitatief oordeel over de actuele hoogte van de schuld, de financieringsbehoefte en de renterisico's worden er vaak lange standaardteksten opgenomen. De structuur van de paragraaf kan vaak verbeterd worden. Met behulp van tabellen en grafieken kan meer overzicht worden gecreëerd.
Het risicobeheer van de lening portefeuille is een belangrijk onderdeel van de paragraaf. Toch wordt er vrijwel nergens de link gelegd met de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing voor wat betreft het afdekken van (rente)risico's.

Een belangrijk aandachtspunt bij de paragraaf is het voorzien van een oordeel over de hoogte van de lening portefeuille, de financieringsbehoefte en de renterisico's. Bedenk steeds hoe de feitelijke informatie gelezen en in context geplaatst moet worden.

Paragraaf bedrijfsvoering

Algemeen

In de paragraaf bedrijfsvoering wordt inzicht gegeven in de stand van zaken en de beleidsvoornemens rond de gemeentelijke bedrijfsvoering.

Interessante onderdelen

De VNG voegt hieraan toe:
"Met bedrijfsvoering worden de bedrijfsprocessen bedoeld die nodig zijn om de beleidsdoelstellingen uit de programma's te realiseren. Daarbij kan gedacht worden aan processen zoals investeringen in ICT om datalekken te voorkomen, het uitvoeren van de Digitale Agenda, regelingen voor oudere werknemers in de gemeente, of opleidingsbudgetten. Het betreft beleidsmatige (primaire) processen, ondersteunende (secundaire) processen en de sturing en beheersing ervan."

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten hebben goede onderdelen in de paragraaf bedrijfsvoering. De paragrafen die in algemene zin het meest in positieve zin opvielen zijn:
De gemeente Gouda valt op vanwege de duidelijke beschrijving van de prioriteiten in de bedrijfsvoering (zie voorbeeld 1) en de combinatie van doelstellingen en indicatoren (zie voorbeeld 2).

Voorbeeld 1

Beschrijving van prioriteiten gemeente Gouda

4.4.2 Wat zijn de belangrijkste prioriteiten

- Gouda 2020+;
- Benutten mogelijkheden van alternatieve financieringsbronnen;
- Verbetering aansturing programma's en projecten en optimalisaties;
- Verbeteren planning en control cyclus;
- Digitalisering;
- Informatiebeveiliging;
- Privacy;
- Aanbestedingsbeleid.

4.4.2.1 Gouda 2020+: meegroeien met een snel veranderende samenleving

De sterk en snel veranderende samenleving vraagt om een ambtelijke organisatie die meebeweegt. Van ambtenaren wordt nieuwe kennis gevraagd en nieuwe competenties, werkwijzen moeten waar nodig worden aangepast en structuren en processen worden waar nodig bijgesteld. En tegelijkertijd blijven 'oude waarden' voor de ambtelijke organisatie nog steeds heel actueel en heel belangrijk: rechtvaardigheid, betrouwbaarheid en rechtmatigheid waren van cruciaal belang en zijn en blijven van cruciaal belang. Veel programma's en activiteiten in het programma Gouda 2020+ zullen de komende tijd verder worden uitgevoerd, waarbij eind 2019 er in ieder geval ook een evaluatie plaatsvindt van het programma Gouda 2020+.

Via de GoudAcademie biedt de gemeente Gouda diverse cursussen en trainingen aan medewerkers aan. Een individueel ontwikkelbudget prikkelt daarnaast medewerkers om eigen keuzes te maken voor hun eigen loopbaan, om zodoende op de korte maar ook op de lange termijn voldoende inzetbaar te zijn en te blijven.

Specifiek accent de komende tijd wordt gelegd op het versterken van de digitale vaardigheden van ambtenaren. In het verlengde daarvan gaat de gemeente Gouda door met de samenwerking met de Utrecht Dataschool op het gebied van datagedreven werken: welke eisen worden er aan medewerkers gesteld om succesvol én ethisch verantwoord gebruik te maken van beschikbare data ten behoeve van bedrijfsvoering, dienstverlening en beleidsvoorbereiding?

Voor de komende tijd zijn, naast de andere prioriteiten zoals beschreven in deze paragraaf, met name de volgende thema's belangrijk:

Meten van de tevredenheid
De in 2018 geïntroduceerde methode van klanttevredenheidsonderzoek (KTO) wordt uitgebreid door de tevredenheid van het klantcontact binnen de gehele organisatie mee te nemen. Zo wordt nu bijvoorbeeld ook specifiek de klanttevredenheid binnen het sociaal domein gemeten. Accent hierbij ligt o.a. bij het kortcyclisch lering trekking uit de metingen via het bespreken van de resultaten met de betrokken medewerkers.

Sociaal domein
De wijze waarop de gemeente de uitvoering van het sociaal domein organiseert, is een belangrijk onderwerp voor de komende jaren. Naast de effectiviteit van de sociale dienst, wordt gekeken naar de totale uitvoeringorganisatie van het sociaal domein. In 2015 heeft de gemeente er veel taken bijgekregen op het gebied van WMO, Jeugd en Participatie. Op basis van de ervaringen van de afgelopen jaren is het wenselijk om een volgende stap te zetten in de wijze waarop de gemeente Goud haar organisatie heeft ingericht. Een eenduidige integrale toegang, ontschot en integraal werken en verbetering van de dienstverlening aan de inwoners van de gemeente Gouda zijn daarbij de leidende principes. Het jaar 2020 wordt gebruikt om plannen uit te werken over hoe de organisatie er uit moet komen te zien en voor het hieraan gekoppelde besluitvormingstraject. 2021 wordt het jaar van implementatie.

Voorbeeld 2

Combinatie van doelstellingen en indicatoren gemeente Gouda

4.4.4 Doelstellingen bedrijfsvoering

Indicator	Toelichting	Doelstelling 2020
Personeel		
Verzuim	Doelstelling is bepaald in overleg met de arbodienst, op basis van huidige personele samenstelling. In 2018 liet het verzuim in eerste instantie een lichte daling zien en vervolgens een stijging. Hoewel we met ons verzuimpercentage nog iets onder het niveau liggen van vergelijkbare gemeenten, nemen we hiermee geen genoegen. Middels aanscherping van de afspraken met de Arbodienst en via training van leidinggevenden, wordt beoogd om het verzuim weer te laten zakken. De aandacht wordt vooral gericht op de groep langdurig verzuimenden. De meldingsfrequentie is in 2018 beter dan het gestelde doel. Ook in 2020 wordt gestreefd naar een lagere meldingsfrequentie.	4,6% inclusief langdurig verzuim frequentie 1,1 (huidig verzuim per 1 september 2019: 6,6% frequentie 0,9)

De gemeente Rijswijk hanteert een indeling met 2 W-vragen, wat zorgt voor een duidelijke relatie tussen wat gewenst is en wat men ervoor gaat doen. Er zijn diverse beleidsindicatoren opgenomen over de formatie en inhuur en deze zijn in een meerjarig perspectief gezet (zie voorbeeld 3).

Voorbeeld 3

Indeling in 2 W-vragen met beleidsindicatoren in meerjarenperspectief gemeente Rijswijk

Indicatoren

Op basis van onze doelstellingen en resultaten hanteren we de volgende indicatoren:

Indicator	Realisatie 2019	2020	2021	2022	2023
1. Verhouding vast-flexibel (% kosten inhuur t.o.v. totale loonsom[1])	19%	19%	18%	17%	17%
2. Gemiddelde uitgaven opleiding en ontwikkeling per medewerker [2]	€ 1000	€ 882	€ 882	€ 882	€ 882
3. Streefcijfer ziekteverzuimpercentage	5,76%	5,2%	5,2%	4,6%	4,2%

[1] Dit is een voorlopige indicator voor de verhouding vast – flexibel. Zodra een betere voorhanden is zal deze worden aangepast (zie doelstelling 1). Voor het bepalen van het streefcijfer hebben we aansluiting gezocht bij de personeelsmonitor van het A&O fonds over dit onderwerp.

[2] Indicator voor het stimuleren van het leervermogen om de wendbaarheid te ondersteunen (afgezet tegen landelijke norm personeelsmonitor A&O-fonds 2017). Vanaf 2019 is het budget voor leren en ontwikkelen gelijk gebleven terwijl de formatie en bezetting is toegenomen.

Wat gaan we daarvoor doen?

In 2020 betekent dit:

Indicator 1:
- Kwartaalrapportage voor het management over de omvang inhuur;
- Door ontwikkelen regionale mobiliteit en arbeidsmarkt (Haaglanden).
- Versterken werving- en selectieproces (dashboard en regionale recruitment).

Indicator 2:
- (Continueren) investeren in leren en ontwikkelen medewerkers.
- Opleidingsplan opstellen aan de hand van de organisatievisie.
- Organiseren en/of faciliteren van de organisatiebrede trainings- en ontwikkelactiviteiten.

Indicator 3:
- Het verzuimcijfer in Rijswijk blijft de afgelopen jaren stabiel rond de 5,5%. De Rijswijkse norm van 3,6% is op dit moment niet haalbaar. Ook landelijk is het verzuim binnen gemeenten gestegen (gemiddeld 5,8%). Daarom passen we deze norm aan voor de komende periode naar 5,2% (gemeentelijke verzuimnorm 2018).
- In 2020 starten we met een nieuw contract met een arbodienstverlener.
- Verzuim blijft een belangrijk speerpunt met het management en tussen management en medewerkers, daarvoor voeren we o.a. kwartaalgesprekken.

De gemeente Rotterdam koppelt personele ontwikkelingen (formatie, loonkosten, inhuur) aan ontwikkelingen (voorbeeld 4) in de programma's en neemt concrete informatie over actuele bedrijfsvoeringsindicatoren (zoals datalekken) op (voorbeeld 5).

Voorbeeld 4
Koppeling personele ontwikkelingen aan programma's gemeente Rotterdam

Inhuur

Er is sprake van een stijging van de begrote kosten voor externe inhuur op Volksgezondheid en zorg, Maatschappelijke ondersteuning, Stedelijke inrichting en ontwikkeling en Overhead.

- op het programma Volksgezondheid en zorg is de stijging van de begrote kosten voor externe inhuur het gevolg van de kwaliteitsimpuls Jeugd, de implementatie van een ICT applicatie en ophoging van budget bij de wijkteams en vraagwijzers.
- bij Maatschappelijke ondersteuning is budget opgehoogd ten behoeve van clusterbrede projecten, onder andere het project DWARSS.
- op het programma Stedelijke inrichting en ontwikkeling wordt extra ingehuurd om de ambitie binnen Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) waar te maken en om de doelstellingen binnen het taakveld Wonen en bouwen te behalen.
- binnen Overhead is sprake van meer inhuur t.b.v. beveiliging in de publiekslocaties.

Voorbeeld 5
Actuele informatie over bedrijfsvoeringsindicatoren gemeente Rotterdam

Datalekken

Datalekken zijn incidenten waarbij persoonsgegevens (mogelijk) in handen zijn gekomen van onbevoegden. Organisaties zijn verplicht zo'n datalek binnen 72 uur te melden aan de Autoriteit Persoonsgegevens (AP). Ook wordt de raad hierover geïnformeerd.

Vanaf januari 2019 zijn er 114 datalekken geweest waarvan er 79 bij de AP zijn gemeld. Over heel 2018 waren dat er 108. Het aantal datalekken neemt dus nog niet af, maar dit laat ook zien dat medewerkers zich in toenemende mate bewust zijn van de zorgvuldigheid die hoort bij het omgaan met persoonsgegevens. De aard van de datalekken blijft constant; zo ontstaan de meeste datalekken door verkeerd geadresseerde post of email. Ook voor 2020 en verder blijft de bewustwording een belangrijk onderdeel van de implementatie van de AVG. Alle datalekken worden geëvalueerd. Voor het komende jaar wordt gevolgd of de evaluatie ook daadwerkelijk tot het nemen van maatregelen heeft geleid.

Algemeen beeld

De vormgeving is per gemeente nogal verschillend. Dit komt waarschijnlijk omdat er weinig wordt voorgeschreven door het BBV. Sommige gemeenten beperken zich tot één regel, een ander uiterste is een uiteenzetting van 24 pagina's. Gemiddeld is de omvang van de paragraaf vier pagina's.
Bijna alle gemeenten geven informatie over ontwikkelingen op de gebieden P&O en ICT. Sommige gemeenten doen dit ook voor andere bedrijfsvoeringsaspecten (zoals documentbeheer, rechtmatigheid, inkoop, juridische zaken, huisvesting).

We zien niet vaak dat gemeenten scherp formuleren wat de stand per heden is, welke concrete acties men in het begrotingsjaar gaat ondernemen en welke in latere jaren. Zelden wordt er een koppeling gelegd naar de beleidsvoornemen in de programmabegroting. Dat is opmerkelijk, omdat er toch een duidelijke relatie ligt tussen de gewenste output (programma's) en de daarvoor nodige input (bedrijfsvoering).
Enkele gemeenten verwijzen naar de begroting van een gemeenschappelijke regeling die zorgt voor de bedrijfsvoeringstaken van de gemeente. Wij zijn van mening dat de gemeente zelf verantwoordelijk is voor het (bedrijfsvoering)beleid en daarmee niet voldoet aan de vereiste uit het BBV.

Graag geven wij de gemeenten de volgende adviezen mee om de informatiewaarde van de bedrijfsvoering paragraaf te verhogen.

- Werk met de 3W-indeling: maak concreet wat de gemeente wil bereiken (leg de koppeling met de beleidsprogramma's), licht toe wat de organisatie ervoor concreet heeft gedaan (wat is de stand van zaken) en gaat doen om dat te bereiken (welke inspanningen zijn er op bedrijfsvoeringsgebied nodig) en wat het mag kosten. Zet deze activiteiten en bijbehorende lasten in een meerjarenperspectief.
- Neem (prestatie)indicatoren op voor zaken als ziekteverzuim, inhuur, aantal bezwaarschriften enzovoort. Koppel hier zoveel mogelijk ook lasten aan. Maak in de jaarrekening inzichtelijk welke gevolgen de afwijkingen hebben gehad voor de lasten en/of de output.
- Maak gebruik van grafische presentaties.

Paragraaf verbonden partijen

Algemeen

In deze paragraaf geeft een gemeente naast het belang in een verbonden partij ook aan welk openbaar belang daarmee wordt gediend en hoe groot dat belang is. Het is goed te vermelden welke risico's de verbonden partij oplevert voor de financiële positie van de gemeente.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten heeft goede onderdelen in de paragraaf verbonden partijen. Hieronder wordt beschreven welke paragrafen in algemene zin het meest positief opvallen:

De gemeente Alblasserdam valt op vanwege de kwaliteit van de tekst (bondig en helder) en de lay-out (gebruik van tabellen en grafieken). De paragraaf bevat een risicoanalyse waarbij alle verbonden partijen voorzien worden van een risicoclassificatie. Vervolgens wordt uitgelegd hoe per risicoclassificatie wordt gestuurd. De meest risicovolle verbonden partijen zijn voorzien van een actuele toelichting. Verder wordt door middel van een overzichtelijke tabel, de bijdrage per verbonden partij inzichtelijk gemaakt.

De gemeente Gouda heeft een duidelijk gestructureerde paragraaf. Daarnaast zijn er diverse onderdelen opgenomen die de informatiewaarde van de paragraaf vergroten. Zo worden de belangrijkste conclusies opgesomd, wordt de link met de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing gelegd, worden de belangrijkste beleidsmatige ontwikkelingen beschreven, is er aandacht voor de belangrijkste aspecten uit de jaarrekening en is de wettelijk verplichte informatie bondig en helder in tabelvorm per verbonden partij opgenomen.

Ook de gemeente Zuidplas heeft een gestructureerde paragraaf met een inleiding, een beschrijving van de rol van de raad, de belangrijkste ontwikkelingen, een link met de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing, aandachtspunten en de wettelijk verplichte informatie per verbonden partij. Dit laatste onderdeel bevat naast de bijdrage voor komend begrotingsjaar ook de bijdrage in het huidige jaar en het afgelopen jaar.

Goede voorbeelden per onderwerp

In de vorige alinea gaven we aan welke gemeenten ons in algemene zin positief opvielen. In deze alinea beschrijven we een aantal onderdelen waarvan wij denken dat die de informatiewaarde van de paragraaf vergroten en dus zouden moeten worden opgenomen. Dit zijn dus meer dan alleen de verplichte onderdelen. Sommige gemeenten nemen al een of meerdere onderdelen hiervan op, een aantal zijn ter inspiratie genoemd.

Een korte inleiding werkt verhelderend

Een korte inleiding is waardevol. Hierin kan bijvoorbeeld worden vermeld wat de inhoud van de paragraaf is en welke relevante informatie (zoals kaders en eerder gemaakte afspraken) ergens anders staat. Daarnaast is dit een mooie plek om wat te schrijven over de rol van de gemeenteraad en de wijze van informeren. Goede voorbeelden zijn de gemeenten Alblasserdam en Zuidplas.

Actuele ontwikkelingen
Actuele ontwikkelingen zijn zeer belangrijk in de paragraaf. Hierbij vragen we ons af wat de lezer in ieder geval moet weten. Wat is actueel en wat komt terug in de inleiding/samenvatting van de begroting? Goede voorbeelden zijn de gemeenten Gouda, Hillegom, Hoeksche Waard, Krimpen aan den IJssel en Zuidplas.

Aandachtspunten verbonden partijen gemeente Zuidplas

Aandachtspunten

De Grondbank RZG Zuidplas
De Grondbank heeft al enkele jaren een negatief eigen vermogen, dit resulteert in garantstellingen van de deelnemers. De Grondbank en de daarmee verbonden risico's hangen sterk samen met de ontwikkelingen in de nieuwe Zuidplaspolder. Om deze reden is aan de Grondbank een bijzonder risico-regime toegekend met de daarbij behorende beheersmaatregelen.

Recreatieschap Hitland
Het recreatieschap Hitland is een van de kleinere regelingen waar de gemeente Zuidplas in samenwerkt. In het recreatieschap gaat de komende periode een aantal veranderingen plaatsvinden, waaronder de herinrichting van de organisatie en de personele invulling. Gelet op de ontwikkeling en de daarmee gepaarde scores is aan het recreatieschap Hitland een midden regime toegekend met de daarbij behorende maatregelen.

GR IJsselgemeenten
In het voorjaar van 2018 heeft de gemeente Zuidplas, overeenkomstig de Dienstverleningsovereenkomst, de bij de GR IJsselgemeenten belegde taken geëvalueerd. Er zijn op basis van de evaluatie aanbevelingen gedaan om de werkwijze en de afspraken nader aan te scherpen. Momenteel wordt er binnen de GR IJsselgemeenten gewerkt aan een nieuwe dienstverleningsovereenkomst.
Op basis van de risicoanalyse scoort de GR IJsselgemeenten laag, echter gelet op de genoemde ontwikkelingen is aan GR IJsselgemeenten een midden

Lijst met verbonden partijen
Het BBV schrijft voor dat de paragraaf een lijst met verbonden partijen moet bevatten. Sommige gemeenten doen dit door middel van een overzichtelijke tabel en voegen daar gelijk de (meerjarige)bijdrage per verbonden partij aan toe. Zo wordt in één oog opslag duidelijk aan welke verbonden partijen de gemeenten deelneemt, wat de financiële bijdrage is en hoe dit zich meerjarig ontwikkelt. Nog geen van de Zuid-Hollandse gemeenten laat de bijdrage in de meerjarenraming zien. Wel wordt de bijdrage in afgelopen jaren weergegeven. Goede voorbeelden hiervan zijn de gemeente Papendrecht (laat ook de risicoscore per verbonden partij zien), Goeree-Overflakkee, Hillegom en Katwijk. De provincie Zuid-Holland splitst de totale bijdrage uit in incidenteel en structureel.

Overzicht verbonden partijen gemeente Papendrecht

Overzicht verbonden partijen (bedragen * €1.000)	Relatie met programma	Vertegen-woordiging	Rekening 2018	Begroting 2019 1)	Begroting 2020	Risicoprofiel en sturing
Gemeenschappelijke regelingen						
1. Drechtsteden	0,2,3,6,7,8	DB/AB	23.887	23.870	24.432	Actief
2. Dienst Gezondheid & Jeugd Zuid-Holland Zuid	4,6,7	AB	8.094	9.015	8.961	Actief
3. Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	7	AB	474	479	550	Passief
4. Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid	1	AB	1.573	1.799	1.961	Actief
5. Sociale werkvoorziening Drechtwerk	6	AB	289	377	407	Actief
6. Bureau Openbare Verlichting Lek-Merwede	2	AB	48	48	53	Passief
7. Gevudo - garantstellingsprovisie HVC (baat)	0	AB	-85	-80	-80	Passief
Totaal			**34.280**	**35.508**	**36.284**	

Inzicht in risico's
De deelname aan verbonden partijen brengt verschillende risico's met zich mee waar de gemeente in het eigen risicoprofiel rekening mee moet houden. Het is dus belangrijk om goed inzicht te hebben in deze risico's. Sommige gemeenten voeren daarom een risicoanalyse voor alle verbonden partijen uit en lichten toe wat het aandachts-niveau is per risicocategorie. Voorbeelden hiervan zijn de gemeente Alblasserdam, Dordrecht, Albrandswaard.

Risicoprofiel verbonden partijen gemeente Alblasserdam

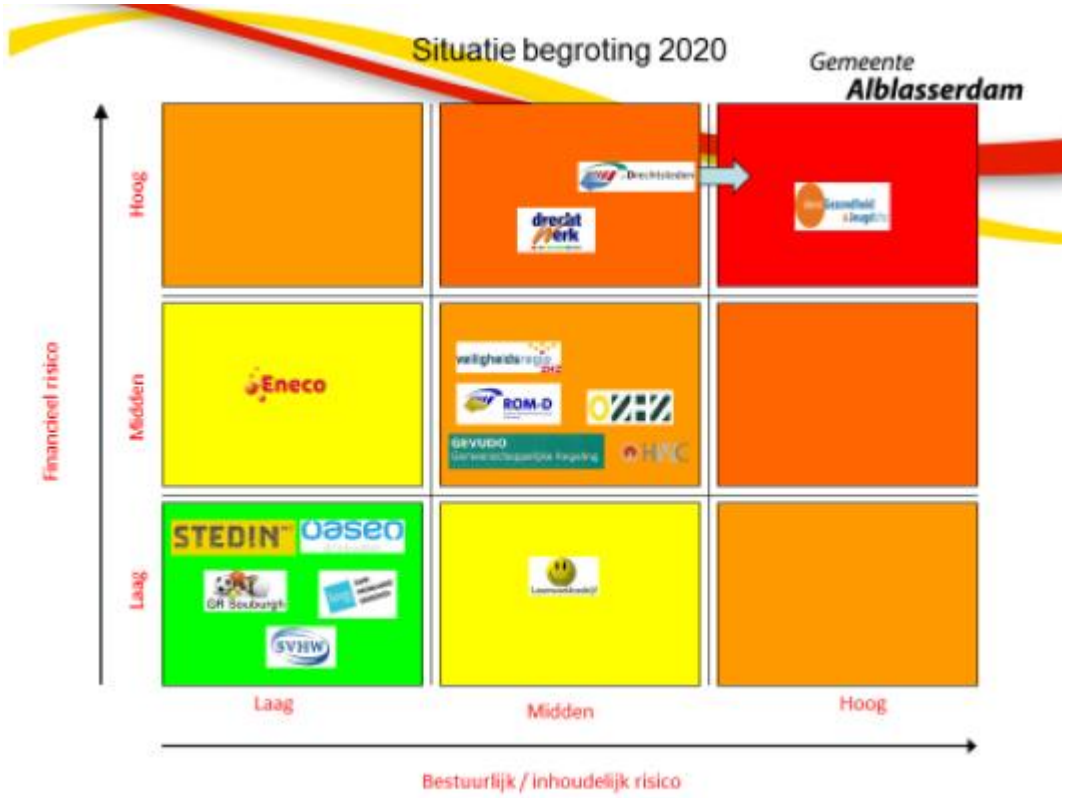

Tabel met specifieke informatie
Zoals hierboven aangegeven bij de wettelijk verplichte informatie, nemen veel gemeenten een tabel op met daarin specifieke informatie per verbonden partij. Door dit na de algemene informatie op te nemen, gaat de informatie van algemeen naar steeds specifieker.

Algemeen beeld

Als we een algemeen beeld schetsen van de kwaliteit van de paragrafen verbonden partijen, valt ons op dat de meeste paragrafen voldoen aan de wettelijke criteria. Vrijwel alle gemeenten nemen een lijst op van de verbonden partijen waarin ze deelnemen en een tabel per verbonden partij die de wettelijk verplichte informatie bevat.
Helaas blijft het vaak hierbij en ontbreekt er een goede inleiding met daarin de algemene ontwikkelingen (bijvoorbeeld nieuwe taken), een rode draad en algemene informatie over (het meerjarig verloop van) de deelnemersbijdrage. Zo geeft geen van de gemeenten de bijdrage in de meerjarenraming weer. Ondanks dat veel gemeenten risico's bij verbonden partijen inhoudelijk beschrijven, valt er nog veel te winnen door de link te leggen met de paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing. Ook is het interessant om te vermelden of de gemeente verantwoordelijk is om de risico's af te dekken of dat de verbonden partij dit zelf moet doen.

Paragraaf grondbeleid

Algemeen

De paragraaf Grondbeleid geeft de kaders weer voor de ruimtelijke economische ontwikkelingen in de stad. Daarnaast wordt ingegaan op de verwachte marktontwikkelingen voor woningbouw en werklocaties, de financiële uitgangspunten van het grondbeleid en de risico's voor de grondexploitatieportefeuille. Deze paragraaf beschrijft de visie op het gemeentelijk grondbeleid, de uitvoering daarvan, de financiële resultaten en de risico's.

Met de paragraaf grondbeleid kan de gemeenteraad zijn kaderstellende rol die in de nota grondbeleid is vastgelegd toetsen. In de paragraaf wordt dus gerapporteerd over hoe het college invulling gaat geven aan wat is vastgesteld met de nota grondbeleid. Hierbij hoort een beeld van wat staat te gebeuren voor het begrotingsjaar en het meerjarenperspectief.

Het is niet de bedoeling om de nota grondbeleid of het MPG uitvoerig op te nemen in de paragraaf. De paragraaf moet wel inzicht geven in de lopende, af te ronden en toekomstige projecten, de vorm waarin zij worden uitgevoerd (al dan niet in samenwerking met marktpartijen), de financiële consequenties van de projecten en de prioritering.
Ook moet de toepassing van het control- en beheersingsinstrumentarium voor de raad in deze paragraaf worden aangegeven, zoals regels voor eventuele tussentijdse winstneming op grondexploitaties, voor verliesgevende complexen en voor financiële sturing en verantwoording.

De mate van detaillering in de paragraaf grondbeleid hangt ook af van wat voor impact de grondexploitatie heeft op de financiële positie van de gemeente. Meer aandacht is gewenst wanneer er in het geval van actief grondbeleid, bijvoorbeeld veel grondexploitaties of grondexploitaties met grote tekorten zijn.
In het geval van passief (faciliterend) grondbeleid is het goed om in te gaan op het aspect kostenverhaal.

Bijzondere aandacht gaat uit naar risicoprofielen van grondbeleid, PPS-constructies en bovenwijkse voorzieningen.

Goede voorbeelden van gemeenten

Een groot aantal van de 52 Zuid-Hollandse gemeenten heeft goede onderdelen in de paragraaf grondbeleid. De paragrafen die in algemene zin het meest in positieve zin opvielen zijn:

Hillegom

De gemeente Hillegom neemt eerst de uitgangspunten en kaders op die zij van belang vindt voor de paragraaf grondbeleid. Dit zijn niet alleen de BBV-eisen, maar ook andere onderwerpen zoals vennootschapsbelasting, erfpacht en financiële positie in relatie tot de reserves en voorzieningen:

Gemeente Hillegom

FINANCIËLE POSITIE IN RELATIE TOT RESERVES EN VOORZIENINGEN

De eventuele baten, maar vooral de financiële risico's van het grondbeleid zijn van belang voor de financiële positie van de gemeente. Binnen het weerstandsvermogen van de gemeente wordt rekening gehouden met de risico's vanuit de grondexploitatie. Het totaal geprognosticeerd resultaat van de in het 'overzicht van de diverse gronden' genoemde grondexploitatiegebieden is in hoofdlijnen verwerkt in de toekomstige mutaties van de reserve algemene investeringen. Ook is er een bestemmingsreserve 'nog uit te voeren werken', bedoeld voor de noodzakelijke werkzaamheden na het afsluiten van de complexen.

RESERVE ALGEMENE INVESTERINGEN

Wanneer een grondexploitatiecomplex administratief wordt afgesloten, komt het resultaat uiteindelijk ten gunste of ten laste van deze reserve. Opname ten behoeve van de grondexploitatie is toegestaan mits er van een directe

relatie met de grondexploitatie sprake is. Een directe relatie is ook aanwezig als er binnen een periode van vijf jaar na het afsluiten van een exploitatie alsnog kosten gemaakt moeten worden voor werken die oorspronkelijk tot het bouw- of woonrijp maken zouden hebben behoord.

BESTEMMINGSRESERVE NOG UIT TE VOEREN WERKEN

Per 1-1-2019 bedraagt de bestemmingsreserve € 448.235,- Deze bestemmingsreserve is bestemd voor de werkzaamheden die na het afsluiten van complexen grondexploitatie nog moeten plaatsvinden.

Teylingen

Ook hier is een duidelijke structuur met inleiding met uitgangspunten en kaders. Vervolgens worden deze per onderwerp opgenomen. De raad wordt hierbij meegenomen in welke uitgangspunten en kaders zij hebben vastgesteld en de wijze waarop hier in de paragraaf invulling aan wordt gegeven. Verder worden in een tabel de verwachte resultaten opgenomen van zowel faciliterend grondbeleid als gronden in exploitatie:

De te verwachte resultaten van de totale grondexploitatie:

Omschrijving van het complex	Boekwaarde 1-1-2020	Vermeer-deringen	Vermind-ringen	Boekwaarde 31-12-2020	Geraamd eindresultaat
Hooghkamer					
. faciliterend	2.056.811	3.470.588	6.801.788	-1.274.389	1.036.217
. in exploitatie	-208.579	94.577	0	-114.002	9.633
subtotaal	1.848.232	3.565.165	6.801.788	-1.388.391	
in exploitatie: Bloementuin	2.532.911	1.183.666	4.510.935	-789.681	-259.012
in exploitatie: Gemeentewerf	0	0	0	0	0
totaal	4.381.143	4.748.831	11.312.723	-2.178.072	

Zuidplas

De gemeente Zuidplas voldoet aan alle BBV-eisen. De indeling van de paragraaf is ook helder. Zo wordt er eerst ingegaan op de visie van de gemeente, daarna de uitvoering van het grondbeleid en tot slot de financiële positie met de resultaten van de grondexploitatie en de reserve grondbedrijf. Ook kiest deze gemeente ervoor om een aparte paragraaf Omgevingswet op te nemen en een aparte paragraaf duurzaamheid en klimaatadaptatie.
Deze gemeente is één van de weinige gemeenten die ook een link legt naar de andere programma's toe:

De link naar andere programma's gemeente Zuidplas

Programmabegroting

Het grondbeleid heeft een duidelijke relatie met de verschillende beleidsvelden en de relevante Doelstellingen daarvan.

- Economische Zaken: het ontwikkelen van een samenhangende economische visie, met beleidsontwikkeling voor het aantrekken en in stand houden van werkgelegenheid en bedrijvigheid. Bedrijven hebben hierbij kansen en mogelijkheden voor vestiging en uitbreiding op bedrijventerreinen. Daarnaast gaat het om het uitvoeren van de bestaande plannen uit het Intergemeentelijk Structuurplan (ISP) voor de ontwikkeling van nieuwe bedrijventerreinen.
- Cultuur, sport en recreatie: het in standhouden en waar mogelijk versterken van voorzieningen op de gebieden van cultuur, sport en recreatie. Dit zijn bij uitstek elementen die de identiteit van de dorpen in de gemeente Zuidplas kleur geven en die bindend zijn voor de diverse dorpsgemeenschappen. Via het vastgestelde grondbeleid worden deze Doelstellingen ruimtelijk gefaciliteerd.
- Ruimtelijke ordening: de gemeente stuurt gericht en met ambitie, maar ook met realiteitszin, in voor de realisatie van de plannen in de dorpen en in de Nieuwe Zuidplaspolder. De openbare ruimte zal hierbij op een zorgvuldige en kwalitatieve wijze inrichten worden ingericht met behoud van de specifieke dorpsidentiteiten.
- Volkshuisvesting: het college wil ruimte bieden om aan de woningbehoefte van de huidige en toekomstige inwoners van Zuidplas te kunnen voldoen. Het uitgangspunt hierbij is wonen met behoud van het 'dorpse' karakter: gevarieerde bouw met de nodige ruimte voor groen en water.

De gemeente Alphen aan den Rijn maakt in haar MPG onderscheid in actieve grondexploitaties en kostenverhaal (facilitaire exploitaties). Daarbij legt de gemeente ook uit dat sinds 1 januari 2017 het niet meer is toegestaan om voor facilitaire exploitaties een verliesvoorziening te vormen en rente toe te rekenen.

Goede voorbeelden per onderwerp

Structuur
Een indeling in algemeen (kaderstellend), uitvoering (actief, faciliterend, PPS-constructies) en een overzicht van de grondexploitaties met onderbouwing van winstnemingen en reservepositie kan helpen in het bewaren van het overzicht. Alle BBV-eisen zijn hierbij opgenomen, maar met een iets andere indeling. Voorbeelden hiervan zijn de gemeente Den Haag, de gemeente Hardinxveld-Giessendam en de gemeente Teylingen.

Opnemen gerelateerde onderwerpen
Bij de kaders rondom grondbeleid aan het begin van de paragraaf kunnen eerst de uitgangspunten en kaders die van belang zijn voor de paragraaf grondbeleid worden opgenomen. Dit zijn niet alleen de BBV-eisen, maar ook andere onderwerpen zoals vennootschapsbelasting, erfpacht en financiële positie in relatie tot de reserves en voorzieningen. De gemeente Hillegom is hier een voorbeeld van.

Maak grondprijsbepaling expliciet
De grondprijsbenadering is reeds vastgelegd, maar het kan geen kwaad om hier in de paragraaf apart op in te gaan. Dit schept duidelijkheid over de wijze waarop grondprijzen worden bepaald en hoe hier rekening mee wordt gehouden in de praktijk. Dit kan gekoppeld worden aan verschillende vormen van exploitatie, actualisatie en herziening, winstneming, effecten op de voorziening, etc. De gemeente Vlaardingen heeft dit bijvoorbeeld in haar paragraaf opgenomen.

Relatie met doelstellingen uit de programma's
De visie en uitvoering in relatie tot de doelstellingen vanuit de programma's kan een mooie aanvulling zijn op de paragraaf. Dit kan worden gepresenteerd samen met een prognose van de resultaten, cijfermatige samenvatting en risico's. De gemeente Waddinxveen is hier een goed voorbeeld.

Relatief grote exploitaties apart
Naast de paragraaf grondexploitatie kan ook een aparte paragraaf opgenomen worden voor relatief grote grondexploitaties waarvan de financiële effecten een aanzienlijke invloed hebben op de gemeentefinanciën. De gemeente Rijswijk heeft dit bijvoorbeeld gedaan voor de grondexploitatie "Rijswijk Buiten".

Algemeen beeld

De meeste gemeenten hebben hun kaders voor grondbeleid vastgelegd in een nota grondbeleid. Er is geen wettelijke verplichting om een nota grondbeleid op te stellen. Vandaar dat de gemeentelijke nota's onderling sterk verschillen naar vorm, procedure, inhoud en looptijd. Daarnaast wordt meestal ook jaarlijks een MPG vastgesteld. Soms sluit de paragraaf aan met de nota grondbeleid. Sommige gemeenten nemen in de paragraaf het MPG over vanuit de jaarrekening en andere gemeenten houden het juist heel abstract met alleen de minimale BBV-eisen.
De informatiewaarde van de paragraaf kan worden verbeterd door aansluiting te maken met zowel de nota grondbeleid (als lange termijnvisie) en het MPG (realisatiecijfers). Met name ontbreekt veelal de korte termijnvisie: inzicht geven van de lopende, af te ronden en toekomstige projecten en de financiële consequenties van de projecten voor de komende vier jaar. Wat gaat er gebeuren in het begrotingsjaar en de meerjarenraming? Welke ambities hebben we voor de komende vier jaren? Welke grondexploitaties gaan we doen de komende vier jaren en wat wordt vooruitgeschoven of uitgesteld ? Een antwoord op deze vragen is voor de raad belangrijk om te kunnen toetsen of de gemeente nog op koers ligt ten opzichte van de nota grondbeleid of dat bijsturing is vereist.

Wat kan er verbeterd worden?

- Maak de link naar de programma's in de begroting.
- Link leggen naar de andere paragrafen, zoals paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing en paragraaf verbonden partijen (PPS-constructies).
- Maak aansluiting tussen de nota grondbeleid als lange termijnvisie en de paragraaf als korte termijn visie voor de komende vier jaar.
- Duidelijker structuur aanbrengen zoals kaders en uitgangspunten, uitvoering grondbeleid en financiële positie in relatie tot de reserves en voorzieningen grondbeleid.
- De paragrafen kunnen worden verbeterd door naast de BBV-eisen ook aanvullende onderwerpen op te nemen zoals bovenwijkse voorzieningen, erfpachtbeleid en het kostenverhaal. Het kostenverhaal zal met name een belangrijke onderwerp zijn bij de in te voeren Omgevingswet.
- Actualiteit meenemen in de paragraaf (bijv. uitkomsten van de notitie BBV, Omgevingswet).

Zoals hierboven genoemd, wordt het begrip duurzaamheid ook in veel paragrafen grondbeleid vermeld. Klimaatadaptatie en energietransitie maken hier onderdeel van uit. De vraag is of dit thuishoort in de paragraaf grondbeleid of dat het een aparte paragraaf verdient.

Digitale begrotingen

We hebben tevens onderzoek gedaan op de websites van de gemeenten naar de toegankelijkheid en vindbaarheid van financiële stukken van de P&C-cyclus en met name welke digitale begrotingen als goed voorbeeld kunnen dienen.

Alle websites van de Zuid-Hollandse gemeenten zijn bekeken. Er is gekeken naar: Is er een digitale begroting? Is het op de website vermeld? Is er een begroting in één oogopslag? Wat is opvallend aan de website? Voldoet de begroting aan het BBV en tenslotte is met de zoekopdracht op de website 'begroting' of 'begroting 2020' direct vindbaar.

Bij alle gemeenten zijn de digitale begrotingen over het algemeen conform het BBV. Alle onderdelen zijn opgenomen, de beleidsbegroting, financiële begroting en paragrafen. Deze zijn soms wel anders opgebouwd. De ene gemeente neemt de 3 W-vragen op en de andere gemeente geeft de beleidsbegroting per onderwerp weer.
Wanneer gemeenten een aparte financiële webpagina hebben voor de financiële stukken zoals de begroting, dan is deze op sommige gemeentelijke websites niet te vinden via de zoekopdracht op de website. Er zijn gemeenten die heel uitgebreid zijn en alle P&C documenten overzichtelijk op de website hebben weergegeven, maar nog veel gemeenten geven alleen de begroting voor het komende jaar.

Van de 52 gemeenten in Zuid-Holland hebben 26 gemeenten een digitale begroting. 8 gemeenten hebben een 'begrotingsapp' door eenzelfde bedrijf ontwikkeld.
33 gemeenten hebben een begroting in één oogopslag en 6 gemeenten hebben dezelfde website opbouw. Deze gemeenten worden hierna vermeld.

De website van de gemeenten Dordrecht, Maassluis en Den Haag willen we graag belichten door de makkelijke toegankelijkheid op de website en de doorverwijzing naar de aparte webpagina financiën. Op deze webpagina kan men naar alle andere begrotingsjaren, maar ook naar de andere financiële producten zoals de kadernota/voorjaarsnota van die jaren. Erg overzichtelijk.
De webpagina's van Leidschendam-Voorburg, Nieuwkoop, Nissewaard, Teylingen, Voorschoten en Wassenaar zijn op dezelfde wijze opgebouwd, maar deze hebben alleen een begroting en er kan nog niet 'doorgeklikt' worden naar andere begrotingen of P&C-documenten.

De gemeente Zoetermeer heeft op de website een heldere uitlegvideo ontwikkeld over 'het huishoudboekje van de gemeente' en ook de gemeente Krimpenerwaard heeft een mooie uitlegvideo over het collegeprogramma. Deze video's zijn simpel en helder uitgelegd.

Tot slot valt op dat bij gebruik van de zoekfunctie op de websites van de gemeenten naar 'begroting' of 'begroting 2020' deze bij zeker 18 gemeenten niet vindbaar is. Dit is vooral opmerkelijk bij de gemeenten die een aparte webpagina van de begroting/financiën hebben. Advies hierbij is om voor uw gemeente te onderzoeken en na te gaan in hoeverre de inwoner/burger makkelijk de begroting of andere P&C-producten kan benaderen.

Bijlage

BBV-regelgeving

Enerzijds stelt de gemeentewet en het BBV-eisen aan de financiële begroting, anderzijds zijn er bepaalde manieren om informatie op een duidelijke en volledige manier over te brengen op de doelgroep (gemeenteraad, inwoners, etc.). Het BBV stelt de volgende eisen aan de financiële begroting en verplichte paragrafen.

Financiële begroting

Artikel 7.3 - De **financiële begroting** bestaat ten minste uit:

a) het overzicht van baten en lasten en de toelichting;
b) de uiteenzetting van de financiële positie en de toelichting;
c) de bijlage met het overzicht van de geraamde baten en lasten per taakveld.

Artikel 17 - Het **overzicht van baten en lasten** in de begroting bevat:

a) per programma, of per programmaonderdeel als bedoeld in artikel 8, vierde lid, de raming van de baten en lasten en het saldo;
b) het overzicht van de geraamde algemene dekkingsmiddelen, de geraamde kosten van de overhead, het geraamde bedrag van de heffing voor de vennootschapsbelasting en het geraamde bedrag voor onvoorzien;
c) het geraamde totaal saldo van baten en lasten, volgend uit de onderdelen a en b;
d) de beoogde toevoegingen en onttrekkingen aan reserves per programma;
e) het geraamde resultaat, volgend uit de onderdelen c en d.

Artikel 19 - De **toelichting op het overzicht van baten en lasten** bevat ten minste:

a) het gerealiseerde bedrag van het voorvorig begrotingsjaar, het geraamde bedrag van het vorig begrotingsjaar na wijziging en het geraamde bedrag van het begrotingsjaar;
b) de gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd en, in geval van aanmerkelijk verschil met de raming, respectievelijk de realisatie, van het vorig, respectievelijk voorvorig, begrotingsjaar de oorzaken van het verschil;
c) een overzicht van de geraamde incidentele baten en lasten per programma, waarbij per programma ten minste de belangrijkste posten afzonderlijk worden gespecificeerd en de overige posten als een totaalbedrag kunnen worden opgenomen;
d) een overzicht van de beoogde structurele toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves.

Artikel 20.1 - De **uiteenzetting van de financiële positie** bevat:

a) een raming voor het begrotingsjaar van de financiële gevolgen van het bestaande en nieuw beleid dat in de programma's is opgenomen;
b) een geprognosticeerde begin- en eindbalans van het begrotingsjaar, die ten minste de posten bevat om het EMU-saldo te kunnen berekenen, en
c) het EMU-saldo over het vorig begrotingsjaar en de berekening van het geraamde bedrag over het begrotingsjaar alsmede het jaar volgend op het begrotingsjaar.

Artikel 20.2 - **Afzonderlijke aandacht** wordt ten minste besteed aan:

a) de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van vergelijkbaar volume;
b) de investeringen; onderscheiden in investeringen met een economisch nut en investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut;
c) de financiering;
d) de stand en het gespecificeerde verloop van de reserves;
e) de stand en het gespecificeerde verloop van de voorzieningen.

Artikel 21 - **De toelichting op de uiteenzetting van de financiële positie** bevat ten minste de gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd en de motivering daarvan en een toelichting op belangrijke ontwikkelingen ten opzichte van de uiteenzetting van de financiële positie van het vorig begrotingsjaar.

Paragraaf lokale heffingen

Het BBV stelt in artikel 10 de volgende eisen aan de paragraaf:

"De paragraaf betreffende de lokale heffingen bevat ten minste:

a. de geraamde inkomsten;
b. het beleid ten aanzien van de lokale heffingen;
c. een overzicht op hoofdlijnen van de diverse heffingen, waarin inzichtelijk wordt gemaakt hoe bij de berekening van tarieven van heffingen, die hoogstens kostendekkend mogen zijn, wordt bewerkstelligd dat de geraamde baten de ter zake geraamde lasten niet overschrijden, wat de beleidsuitgangspunten zijn die ten grondslag liggen aan deze berekeningen en hoe deze uitgangspunten bij de tariefstelling worden gehanteerd;
d. een aanduiding van de lokale lastendruk;
e. een beschrijving van het kwijtscheldingsbeleid."

Paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing

Het BBV stelt in artikel 11 de volgende eisen aan de paragraaf:

1. Het weerstandsvermogen bestaat uit de relatie tussen:
   a. de weerstandscapaciteit, zijnde de middelen en mogelijkheden waarover de provincie onderscheidenlijk gemeente beschikt of kan beschikken om niet begrote kosten te dekken;
   b. alle risico's waarvoor geen maatregelen zijn getroffen en die van materiële betekenis kunnen zijn in relatie tot de financiële positie.
2. De paragraaf betreffende het weerstandsvermogen en risicobeheersing bevat ten minste:
   a. een inventarisatie van de weerstandscapaciteit;
   b. een inventarisatie van de risico's;
   c. het beleid omtrent de weerstandscapaciteit en de risico's;
   d. een kengetal voor de:
      1a°. netto schuldquote;
      1b°. netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen;
      2°. solvabiliteitsratio;
      3°. grondexploitatie;
      4°. structurele exploitatieruimte; en
      5°. belastingcapaciteit.
   e. een beoordeling van de onderlinge verhouding tussen de kengetallen in relatie tot de financiële positie.

Bij ministeriële regeling worden nadere regels gesteld over de wijze waarop de kengetallen, genoemd in het tweede lid, onderdeel d, door provincies en gemeenten worden vastgesteld en in de begroting en het jaarverslag worden opgenomen.

Uit toelichting BBV:
Het weerstandsvermogen bestaat uit middelen en mogelijkheden om niet begrote kosten die onverwachts en substantieel zijn te dekken. Het weerstandsvermogen kan betrekking hebben op begrotingsjaar (statisch) en op consequenties meerdere begrotingsjaren (dynamisch). Onderscheid kan worden gemaakt in structurele en incidentele weerstandscapaciteit. Reguliere risico's (veelal voordoen en goed meetbaar) maken geen deel uit van de risico's in paragraaf. (hiervoor kunnen verzekeringen afgesloten of voorzieningen worden gevormd). Ook positieve risico's dienen meegenomen te worden.
Het is aan de gemeenten zelf een beleidslijn te formuleren over in de gemeente noodzakelijk geachte weerstandscapaciteit in relatie tot de risico's.

Paragraaf onderhoud kapitaalgoederen

Het BBV stelt in artikel 12 de volgende eisen aan de paragraaf:

"De paragraaf betreffende het onderhoud van kapitaalgoederen bevat ten minste de volgende kapitaalgoederen:

a. *Wegen;*
b. *riolering;*
c. *water;*
d. *groen;*
e. *gebouwen.*

Lid.2 Van de kapitaalgoederen, bedoeld in het eerste lid, wordt aangegeven:

a. *het beleidskader;*
b. *de uit het beleidskader voortvloeiende financiële consequenties;*
c. *de vertaling van de financiële consequenties in de begroting"*

De paragraaf geeft inzicht in het beheer en onderhoud van de vijf verschillende kapitaalgoederen, het beleidskader en de financiële consequenties in de begroting.

Paragraaf financiering

Het BBV stelt de volgende eisen aan de paragraaf:

"De paragraaf betreffende de financiering bevat in ieder geval de beleidsvoornemens ten aanzien van het risicobeheer van de financieringsportefeuille en geeft inzicht in de rentelasten, het renteresultaat, de wijze waarop rente aan investeringen, grondexploitaties en taakvelden wordt toegerekend en de financieringsbehoefte."

Aan deze eisen wordt, met uitzondering van de beleidsvoornemens en het inzicht in de financieringsbehoefte, voldaan door het renteschema uit de notitie rente van het BBV op te nemen.

Paragraaf bedrijfsvoering

Het BBV stelt de volgende eisen aan de paragraaf:

"De paragraaf over de bedrijfsvoering geeft ten minste inzicht in de stand van zaken en de beleidsvoornemens ten aanzien van de bedrijfsvoering".

Paragraaf verbonden partijen

Het BBV stelt de volgende eisen aan de paragraaf:

1 De paragraaf betreffende de verbonden partijen bevat ten minste:

a. de visie op en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen;

b. de lijst van verbonden partijen, die wordt onderverdeeld in:

1°. gemeenschappelijke regelingen;

2°. vennootschappen en coöperaties;

3°. stichtingen en verenigingen, en,

4°. overige verbonden partijen;

c. de lijst van verbonden partijen.

2 In de lijst van verbonden partijen wordt ten minste de volgende informatie opgenomen:

a. de wijze waarop de provincie onderscheidenlijk de gemeente een belang heeft in de verbonden partij en het openbaar belang dat ermee gediend wordt;

b. het belang dat de provincie onderscheidenlijk de gemeente in de verbonden partij heeft aan het begin en de verwachte omvang aan het einde van het begrotingsjaar;

c. de verwachte omvang van het eigen vermogen en het vreemd vermogen van de verbonden partij aan het begin en aan het einde van het begrotingsjaar;

d. de verwachte omvang van het financiële resultaat van de verbonden partij in het begrotingsjaar;

e. de eventuele risico's, als bedoeld in artikel 11, eerste lid, onderdeel b, van de verbonden partij voor de financiële positie van de provincie onderscheidenlijk gemeente."

De meeste gemeenten geven gehoor aan het tweede lid door een tabel op te nemen per verbonden partij.

Paragraaf grondbeleid

Het BBV stelt de volgende eisen aan de paragraaf:

- een visie op het grondbeleid in relatie tot de realisatie van de doelstellingen van de programma's die zijn opgenomen in de begroting
- een omschrijving van hoe de gemeente het grondbeleid uitvoert
- een actuele prognose van de te verwachten resultaten van de totale grondexploitatie
- een onderbouwing van de geraamde winstneming
- de beleidsuitgangspunten voor de reserves voor grondzaken in relatie tot de risico's van de grondzaken